

Ârif Süleyman'ın Regâibiyyesi (İnceleme, Tahkik ve Tercüme)*

Öz: Klasik Türk edebiyatı belirli kâidelerle çerçevesi çizilmiş bir edebiyat olmakla birlikte zamanla içerisinde yeni türlerin doğmasına imkân sağlamıştır. Mî râciyelerin bestelenerek okunmasından mülhem ortaya çıktığı düşünülen, musiki ile de ilişkili regâibiyye türü; hakkında pek fazla ürünün ortaya konulduğu bir tür değildir. XVIII. yy.'da yazılmış ilk Türkçe regâibiyye *Matla'u'l-fecr*'den sonra türün bir başka örneği Ârif Süleyman tarafından yazılmıştır. Babası da devlet kademelelerinde bulunmuş olan Ârif Süleyman; kaleimde katiplik yapmış; hat sanatına vakıflığıyla tanınan, şiirlerinde belli ölçüde tasavvufî mevzulara değinen bir şâirdir. Ârif Süleyman'ın da *Regâibiyye'si Matla'u'l-fecr*'le aynı asırda kaleme alınmış olup eserin dili Farsçadır. Ârif Süleyman'ın *Divan*'ı, Hakânî Mehmed Bey'in *Hilye'sine nazire Hilye-i Nebevî'si* ve *Regâibiyye'si* bilebildiğimiz eserleridir. Ârif Süleyman'ın *Divan*'ında Türkçenin yanı sıra Farsça şiirleri de bulunmaktadır. *Hilye-i Nebevî'si* 463 beyitten müteşekkil olup 1161/1748 senesinde yazılmıştır. Ârif Süleyman'ın üçüncü eseri *Regâibiyye'nin* ne zaman yazıldığı ve sebep-i telifi bilinmemektedir. Eserin üç yerde yazma nüshası mevcuttur. Eser mesnevî nazım şekliyle yazılmış olup eserde 15 bölüm bulunmaktadır. Bunlardan el-İstigâse ve el-İstişfâ dışındaki bölümler on üçer beyitten müteşekkildir. Eser toplamda 129 beyittir. Metinde Allah'ın her şeye kadirliği, Hz. Muhammed'in Allah'ın hazinesi; kâinatın kilidi ve ilk yaratılanı olduğu, onun sayesinde varlığın vücuda geldiği; Hz. Muhammed'in anne rahmine düştüğü Regâib gecesinin kutluluğu, Hz. Peygamber'in dünyayı şereflendirmesi, Miraç hadisesi, Miraç'ta şahit olunan mucizeler, Miraç'tan dönüşü, Miraç gecesinin mübarekliği, vefatı gibi Hz. Muhammed'e dair konular işlenmiştir. Ayrıca çehar yar-ı güzün, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi mevzu ve kişiler şiire dâhil edilmiştir. Ârif Süleyman tasavvufî ve felsefî istilahlar ile söz sanatlarını metninde kullanmıştır. Ârif Süleyman'a ait bu regâibiyyenin ilim dünyasına tenkitli tanıtımı ve tercümesinin yapılması türün içeriğinin daha iyi anlaşılmasına ve regâibiyye eserlerinin etkileşiminin ortaya konulmasına katkı sunacaktır. Çalışmanın giriş kısmında Klasik Türk edebiyatında yazılmış regâibiyyeler hakkında kısaca bilgiler verilecek ve bunların ayırt edici özelliklerine değinilecektir. Ardından klasik kaynaklardan Ârif Süleyman'ın hayatı aktarılacak, eserlerinin içeriğine dair bilgiler verilecek, Regâibiyye'nin şekli özellikleri gösterilecektir. Eserin muhtevâsı ve incelemesi bölümünde; *Regâibiyye'nin* içeriği ile birlikte eserde kullanılan söz sanat-

* Mahmut Caduk'a Farsça metne katkılarından dolayı teşekkürler.

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı. halimiy14@gmail.com

ATIF: Yar, Halim. "Ârif Süleyman'ın Regâibiyyesi (İnceleme, Tahkik ve Tercüme)". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 5/2 (Aralık / December 2022): 313-369.

Makale Türü / Article Type: **Araştırma Makalesi / Research Article**. Geliş Tarihi / Date Received: **26.05.2022** Kabul Tarihi / Date Accepted: **05.12.2022**
DOI: **10.5281/zenodo.7400753** ORCID: **orcid.org.0000-0002-9362-567X**.

İntibal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntibal tespit edilmemiştir / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

ları ve işlevleri söz konusu edilecektir. Ârif Süleyman'ın *Regâibiyye*'si diğer regâibiyyelerle karşılaştırılarak hususen hakikat-ı Muhammediye görüşünün metindeki tesiri üzerinde durulacaktır. Son olarak eserin üç nüshası tavsif edilecek, bu nüshalar üzerinden tenkitli metin oluşturulacak ve tenkitli metin mümkün merteye şiişsel yönü ve anlamı korunarak Türkçeye çevriilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Ârif Süleymân, Regâib, Regâibiyye, Nur-ı Muhammedî.

Ârif Süleyman's *Regaibiya* (Analysis, Critical Edition and Translation)

Abstract: Although classical Turkish literature is a literature framed by certain rules, it has allowed the emergence of new genres over time. The genre of *regaibiya*, which is thought to be inspired by the composition and recitation of *mi'râciye*'s and is also related to music; it is not one of the genres about which many products are written. After the first Turkish *regaibiya* *Matla'u'l-facr* written in the 18th century, another example of the genre was written by Arif Süleyman. Arif Süleyman, whose father also served at the state level; he is a poet who worked as a clerk, known for his calligraphy, and included a certain amount of mystical terms in his poems. Arif Süleyman's *Regaibiya* was written in the same century as *Matla'u'l-facr* and the language of the work is Persian. Arif Süleyman's *Diwan*, *Hilya-i Nabawî* and *Regaibiya* are his known works. In addition to Turkish, there are also Persian poems in Arif Süleyman's *Diwan*. His *Hilya-i Nabawî* consists of 463 couplets and was written in 1161/1748. It is not known when and why *Regaibiya*, the third known work of Arif Süleyman, was written. There are manuscript copies of the work in three places. *Regaibiya* is written in *masnawi* verse and there are 15 chapters in the work. Except for "al-Istigase" and "al-Istisfâ", the chapters each consist of thirteen couplets. The work is 129 couplets in total. The following topics are covered in *Regaibiya*: Allah is omnipotent, treasury of Allah is Prophet Mohammad; is the key to the universe. Prophet Mohammad is the first created and existence came into existence through him. In addition, the following events are included: the night of *regaib*, when Prophet Mohammad fell into his mother's womb; the birth of him; Ascension miracle and the events witnessed in Ascension, his return from Ascension, the blessed night of Ascension, the death of the prophet. Along with Hz. Muhammad, the first four caliphs and the Prophet's grandchildren Hasan and Hussain are also included in the poem. Arif Süleyman used mystical and philosophical terms and poetic arts in his text. Introducing and translating this *regaibiya* of Arif Süleyman to the scientific world will contribute to a better understanding of the content of the *regaibiya*'s genre and to reveal the interaction of *regaibiya* works. In the introduction part of the study, brief information about the *regaibiya* in Classical Turkish literature will be given and their distinctive features will be mentioned. After that, Arif Süleyman's life will be conveyed from classical sources, information will be given about the content of his works and the formal features of *regaibiya* will be shown. Arif Süleyman's *regaibiya* will be compared with other *regaibiya* and the effect of Nür Mohammed phenomenon in the text will be emphasized. Finally, three copies of the work will be described, a critical text will be created from these copies, and the critical text will be translated into Turkish, preserving its poetic aspect and meaning as much as possible.

Key Words: Turkish-Islamic Literature, Arif Süleyman, *Regaib*, *Regaibiya*, Nür Muhammed.

Giriş

Eski Türk Edebiyatına ait her bir yazmanın tanıtılması ve çalışılması edebiyat tarihimizin bir bilinmeyenini ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle eserin ismi, içeriği, kime ait olduğu, ne zaman yazıldığı gibi hususların doğruluğu daha açık hale gelmekte; yazarın kimlerden etkilendiği gibi tespitlerle eserin durduğu yer belirlebilmektedir. Yakın zamanda yapılan regâibiyye hakkındaki çalışmalarla birlikte türün ilk Türkçe verimi *Matla'ul-fecr* dışında da verimlerin varlığı ve içeriği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar sayesinde türün özellikleri daha bariz hale gelebilmiştir. Ârif Süleyman'ın regâibiyyesi *Matla'ul-fecr*'den sonra yazılmış Farsça bir eserdir. Eserin içeriği hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamış, eser diğer regâibiyyelerle karşılaştırılmamış ve yazarın kimden ne şekilde etkilendiği ortaya konulmamıştır. Bu makalede söz konusu eksikliği gidermeye çalışacağız: Üç nüshadan hareketle eseri tahkik edecek, metni Farsçadan Türkçeye çevirecek, şekli ve içeriği hakkında bilgiler verecek, tasavvufi ve edebi yönden metni tahlil etmeye çalışacağız.

Regâibiyye türü, Hz. Peygamber'in anne karnına düştüğü gece olarak kabul edilen receb ayının ilk cuma gecesi, regâib gecesini konu alır. Regâib "*rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış*" gibi anlamlara gelen "rağibe"nin çoğuludur. Regâibiyyelerde; Hz. Muhammed'in seçkinliği, anne ve babasının nitelikleri ile birbirlerine uygun olmaları, Hz. Muhammed'in regâib gecesinde rahm-ı mâdere düşüşü söz konusu edilir.² O gece ile beliren alametler, peygamberlerden tevarüs eden nurun Âmine'nin alınında zuhuru, Hz. Muhammed'in doğuşu, Mirac'a yükselişi, ölümü gibi siyer-i nebîye dair hadiseler işlenir. Ayrıca Hakikat-ı Muhammediyye gibi kavramlarla âlemin yaratılışı ve Hz. Muhammed'in âlemin özü olması mevzuları ele alınır.

- 1 Tekeli, "Regâib", 34/535. Ayrıca bkz: Hüseyin Remzi Altınbilek, *Lugat-ı Remzi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), "Rağibe", 1/595. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2011), "Regâib", 3/2599; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), "Rağibe", 667.
- 2 [Mustafa İsmet Uzun, "Regâibiyye", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/536.] Regâib gecesinde Hz. Peygamber'in rahm-i mâdere düştüğü, receb ayının ilk perşembe günü oruç tutup geceleyin Regâib namazının kılınmasının faziletlerine dair rivayetler hadis âlimlerince asılsız olarak görülmüştür. Regâib gecesine has ibadet ve kutlamalar IV./X. yy.'da başlamıştır. [Hamdi Tekeli, "Regâib", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/535.]

Regâibiyye türü, ilk örnekleriyle konu çerçevesi tam çizilememiş; mevlid ve miraciye türünden tamamen ayırlamamış bir görünüm arz etmektedir. Bu türün Anadolu sahasında Arapça, Farsça ve Türkçe verimleri mevcuttur. Bunlardan Salâhaddin-i Uşşâkî (öl. 1197/1783) tarafından yazılmış *Matla' u'l-fecr* ilk Türkçe regâibiyye olarak kabul edilir.³ Bununla birlikte bu eser öncesinde Arapça veya Farsça yazılmış bir eserin varlığından söz edilmektedir.⁴ Ayrıca regâib gecesi mevlidlerde ve divanlarda *Matla' u'l-Fecr*'den evvel konu olarak işlenmiştir.⁵ *Matla' u'l-Fecr* 213 beyitten müteşekkildir. Tahminen 1142-1165/1729-1752 yılları arasında yazılmıştır.⁶

- 3 [Mehmet Akkuş, “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî'nin Matla' u'l-Fecr'i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992), 129-153.] Mehmet Fatih Köksal'ın yazmış olduğu *TEES (Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü)* “Matla' u'l-Fecr” maddesi içerisinde bu eserin mevlid olduğu söylenmektedir. Köksal her ne kadar eseri mevlid olarak zikretse de *Matla' u'l-Fecr*'in yazarının, bu konunun ilk defa yazıldığını söylemesi: “Hikmet ile bu le'âlî-i izam/Bulmamış bu âne dek silik-i nizâm” diğer taraftan Bahr-ı Sâni bölümünde regâibin anlamı ve regâib gecesinin faziletinden bahsedilmesi dolayısıyla eserin regâibiyye olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu eserin regâibiyye olduğu kanaatimize dair şu noktaya da değinmek isteriz ki *Matla' u'l-Fecr*'in kurgusu ile Ârif Süleyman'ın regâibiyyesinin kurgusu oldukça benzerdir. Hatta Ârif Süleyman'ın regâibiyyesindeki son beyti “شد بحمد الله تمام این سانه، روح پاک مصطفی رافاتحه”/Şükür Allah'a tamamlandı bu kıssa, Mustafa'nın pak ruhuna Fatih!” ile Salâhî'nin mahlasının geçtiği “*Bu idi dilden Salâhî sânihâ/ Bana ihvân okuya bir Fâtihâ*” birbirinin çok benzeri iki beyittir. Köksal ayrıca son beyte istinaden eserin Lâli-zâde'ye ait olabileceğini belirtir. Söz konusu beyit “*Tuhfe-i zeyn-i makâm iden edîp/ Lâli-zâde ola makbûl-ı Habîb*”dir. Akkuş buradaki Lâli-zâde'nin Nâli-zâde olması gerektiğini ileri sürer ve Lâli-zâde olmasını müstensih hatası ihtimaline bağlar. Bu kişinin Nâli-zâde İbrahim Efendi (ö.1766) isimli bir bestekâr olabileceği düşüncesini açıklar. Köksal yanlış bir şekilde bu beyitteki “edîp” kelimesini Akkuş'un “idüp” olarak okuduğunu dile getirir. Hâlbuki Akkuş kelimeyi “edîp” şeklinde okumuştur. Köksal “...eserde bestekârla hatta musikiyle ilgili bir bahis olmaması tespiti nakzeder” iddiasını öne sürer. Bu ise regâibiyyelerin bestelenerek okunduğu, ayrıca söz konusu regâibiyye *Matla' u'l-fecr*'in “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi” nüshasındaki beyitlerin yanında makam isimlerinin bulunduğu bilgisinin yorumda dikkate alınmadığını göstermektedir. Eserin Salâhî'ye aitliği, onun Arapça ve Farsça dillerinde regâibiyyelerin varlığına istinaden daha muhtemeldir. (Uzun, “Regâibiyye”, 34/536.) Dolayısıyla Köksal'ın eserin mevlid olduğu ve diğer iddialarına nazaran Akkuş'un iddiaları daha müdellel durmaktadır. [Karşılaştırmak için bkz. Mehmet Fatih Köksal, “Mevlid-i Nebî/Matla' u'l-fecr”, *TEES* (Erişim 18.05.2022); Akkuş, “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî'nin Matla' u'l-Fecr'i”, 134-153.]
- 4 [Hakan Yekbaş, “Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzî Efendi'nin Regâibiyyesi” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 17/42 (2010), 72.] Hakan Yekbaş bu konuda künye vermediğinden hangi nüshadan olduğunu bulamadık. Dolayısıyla eserin Arapça mı yoksa Farsça mı olduğunu tespit edemedik.
- 5 Hakan Yekbaş, “Receb Vahî ve “Leyle-i Regâ'ib” Adlı Regâibiyyesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/17 (2011), 207-208.
- 6 Akkuş, “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî'nin Matla' u'l-Fecr'i”, 133.

Kalıbı “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün”dür. Eser na‘t ve münâcâtın hâtimede olmasıyla klasik düzenden ayrılır.⁷ Eserde 119. beyitten sonra Mirac hadisesi merkeze alınarak anlatılır. Makalemize konu olan Ârif Süleyman'ın (öl. 1183/1769) 129 beyitlik Farsça regâibiyyesi yazarını bilebildiğimiz ikinci regâibiyyedir. Bir diğer regâibiyye, Şâkir (öl. ?) isimli veya mahlaslı bir şairin yazdığı eserdir. Eser İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi katalogunda “Nazm-ı Regâib” şeklinde kaydedilmiştir. Aynı nüshanın kapağı iç kısmında yazılış tarihi 1254/1838-1839 olarak gösterilmiştir. Eser 161 beyitten müteşekkil olup gazel ve mesnevî nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Eserin mesnevî nazım şekliyle yazılan kısmında aruz kalıbı “fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün”dür. Konu olarak Hz. Peygamber'in ruhu ve bedeninin yaratılması merkeze alınmıştır. Hz. Peygamber'in ruhunun yaratılışı ile ilgili kısımda Hakikat-ı Muhammediyye düşüncesi işlenmiştir.⁸ Edirneli Mehmet Fevzi'nin (öl. 1900) eseri *Envâru'l-kevâkib fi Leyleti'r-regâib* 112 beyitten müteşekkil olup “fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” kalıbıyla 1898'de kaleme alınmıştır. Mensur bir dibace ile başlaması, onu şekil yönünden diğer regâibiyyelerden ayırır. Bu eserde Hz. Peygamber'in ebeveyninin tanışması kısmı, öteki regâibiyyelerden uzun tutulmuştur.⁹ Bu regâibiyyeler dışında Üsküdarlı Sâfî'nin (öl. 1901) dört müseddesi, Receb Vahyî'nin (öl. 1922) dokuz bendi¹⁰ ve Kemâlî Efendi'nin on üç beyitlik na‘tında da regâib gecesi konu olarak işlenmiştir.¹¹

1. Ârif Süleyman'ın Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

İsmi Süleyman'dır.¹² Râmiz, *Âdâb-ı Zürefâ'sında* irfan sahibi biri olarak görüldüğü için Ârif Süleyman olarak ün kazandığını söyler.¹³ Kaynaklarda ne zaman doğduğu

7 Akkuş, “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî'nin Matla'u'l-Fecr'i”, 134.

8 Şâkir, *Regâibiyye* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7980), 1b-8a.

9 Yekbaş, “Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzi Efendi'nin Regâibiyyesi”, 86-91.

10 Yekbaş, müsemmen nazım şeklinde olduğunu söylemekle birlikte kafiye düzeninin bu şekle uymadığını dile getirmiştir. (Yekbaş, “Receb Vahyî ve “Leyle-i Regâ'ib” Adlı Regâibiyyesi”, 222-223.) Mustafa İsmet Uzun; *DİA* “Regâibiyye” maddesinde Receb Vahyî'nin eserinin dörtlük olduğunu söyler. Yekbaş'ın yayınladığı eser sekizli/müsemmen'dir. Ayrıca bkz: Uzun, “Regâibiyye”, 34/537.

11 Uzun, “Regâibiyye”, 34/537.

12 Hüseyin Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâ'sı*, haz. Sadık Erdem (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994), 201; Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 196.

13 Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâ'sı*, 201.

bulunmamakla birlikte İstanbullu olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁴ Hüseyin Râmiz onun bir paşa soyundan geldiğini söyler.¹⁵ Nâilî; Hüseyin Râmiz'in rağmına böyle bir bilgiye hiçbir yerde rastlanmadığını belirtmiştir.¹⁶ Babasının ismi Hasan, dedesinin İbrahim'dir. Babası Hasan Ağa; Amuca-zâde Hüseyin Paşa'nın mühürdarı ve III. Ahmet zamanı sadrazamlarından Mehmed Paşa'nın kâhyası ve sonrasında padişahın at bakıcısı (imrahor-ı evvel) görevlerini ifa etmiştir.¹⁷ Babası 9 Zilhicce 1138/8 Ağustos 1726'da vefat etmiştir.¹⁸ Ârif Süleyman da babası gibi devlet kademelelerinde bulunmuştur. Râmiz; onun Köprülü-zâdelerden birinin himayesine girdiğini, kalem eşrafı arasına katıldığını dile getirmiştir. Ârif, Süleyman Paşa'nın divan kitabetliğini yapmış, onunla birlikte Akdeniz'i dolaşmış, Süleyman Paşa görevden azledildiğinde ise gözden düşmüştür.¹⁹ Mehmed Süreyya; onun, Şevval 1176/Nisan 1763'te tezkire-i sâni, Şevval 1177/Nisan 1764'te silahdar kâtibi, Cemaziyelâhir 1182/Ekim 1768'de defter emini olduğunu söyler.²⁰ 1182/1768-1769'da düzenlenen bir sefere, Rumeli Ordu-yı Hümâyün Defter Eminliği görevi ile katılmıştır.²¹ Râmiz'in tezkiresinde ordunun Babadağı mevkiinde konakladığı ve Ârif Süleyman'ın

- 14 Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 197.
- 15 Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 201.
- 16 Fatma Özdemir, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s.468-734* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 357.
- 17 Ahmet Rüştü Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 72; Ayşe Peyman Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 244-245; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 197; Özdemir, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s.468-734*, 357.
- 18 Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 72. Ayrıca bkz: Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196.
- 19 Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 72-73.
- 20 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996), 1/321. Ayrıca bkz: Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 72-73; Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, 201-202; Murat Önder, *Şefkat ve Tezkire-i Şuarâsı* (Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 172. [Fatîn Davud 1177'de silahtar katipliği, bir sene sonra da süvari mukabeleciliğine geçtiğini söyler. (Fatîn Davud, *Hâtîmetu'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi [PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017], 318.)]
- 21 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 2/28.

burada öldüğü söylenir.²² Diğer kaynaklara göre ise İsakça mevkiinde iken vefat ettiği yazılıdır.²³ Vefat yılı 1183/1769-1770'tir. Râmiz bu senenin son aylarında vefat ettiğini söylemektedir.²⁴ Naaşi İsakça'da bir camiye gömülüdür.²⁵ Ölümüne düşürülen tarih “Ârif-i ‘arş-ı berîn”dir.²⁶ Râmiz de ölümüne tarih düşürmüştür:

“Lafzan ve mânen didim tarih-i fevtin Râmizâ
Gitdi bin yüz seksen üçde âb zamânın Ârif’i”²⁷

Ârif Süleyman; kaynaklarda şiir ve inşada kabiliyetli biri olarak geçmektedir.²⁸ Yine kaynaklarda Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kadir birisi şeklinde tanıtılmıştır.²⁹ Suyolcu-zâde, Ârif'in yirmili yaşlarında Türkçe ve Farsça divanını tamamladığını söyler.³⁰ Râmiz Arapça ve Farsça ilimlerde seçkin olduğunu; hususen şiir ve inşâyâ kemal derecede vakıf olduğunu, şiirde; icad-ı manâda kudretli, has bir şair olduğunu dile getirir.³¹ Fatin Dâvud yine iyi bir şair olduğunu zikreder; ama

- 22 Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*, 202.
- 23 Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196; Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, haz. Furkan Öztürk, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 186; Önder, *Şefkat ve Tezkire-i Şuarâsı*, 172; Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, 318; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, 1/321.
- 24 Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 72.
- 25 Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 197.
- 26 Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 197.
- 27 Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 73.
- 28 Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196; Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*, 202.
- 29 Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 197; Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196. Mustafa Tankuş; Ârif Süleyman'ın Arapça, Farsça ve Türkçe divanlarının olduğunu Suyolcu-zâde ve Müstakim-zâde'ye dayandırarak belirtir. [Mustafa Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı (Hayatı, Eserleri ve Divanı)* (Ankara: Gâzi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 4] Bunun rağmen böyle bir bilgi Müstakim-zâde'de kesin olarak yer almaz. Müstakim-zâde sadece “elsine-i selasede şî're kâdir” ve “mütetteb divanı vardır” bilgilerini verir. (Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196) Suyolcu-zâde'de ise “Sinni rütbe-i işrine baliğ olduğda Fârisî ve Türkî tekmil-i tertib-i divan idüp” ifadesi yer almaktadır. (Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, 245.). İki kaynaktan da Tankuş'un belirttiği üç divanı vardır, sözü bulunmamaktadır.
- 30 Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, 245.
- 31 Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 73. Ayrıca bkz: Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, 245.

ele aldığı bir gazelinin kafiyesindeki kusurları gösterir.³² Bursalı Mehmet Tahir, ‘tasavvuf diline aşına şairlerdendir’ der.³³ Ârif Süleyman hat ve tezhipte de mâhir biri olarak bilinmektedir. Sülüs, nesh, talikte ve diğer yazı çeşitlerinde başarılıdır. O, hat sanatına dair Amcası Kapıağası Musahibi İsmail Efendi ile Eyyûb el-Ensârî türbedârı Memiş Efendi’den dersler almıştır.³⁴ Suyolcu-zâde’ye göre o; sülüs, nesih ve rikaya yeteneklidir, divânî hattı ise herkesten üstündür.³⁵

1.2. Eserleri

1.2.1. Divan

Divanda Türkçe ve Farsça şiirler mevcuttur.³⁶ Tankuş yaptığı çalışmada eserde “1 miraciye, 3 münâcât, biri Farsça 13 na‘t, 37 kaside, 63 tarih, 247 gazel, 22 musammât, biri mensur 12 lügaz, 56 kıta ve rubâî, 137 matla ve müfret”³⁷ bulunduğunu söylemektedir. Tankuş ayrıca kaside sayısının, çağdaş şairlere nazaran daha az olduğu ve kasidelerin beyit sayısının 30-40 arasında kaldığı tespitinde bulunur.³⁸ 247 adet gazeli içerisinde (س، ط، ظ، ع، ف، لا) harflerinde gazelleri yoktur. Tankuş, her harften gazel yazılmamasına dayanarak aslında divanın mürettep olmadığı sonucuna varır.³⁹

32 Fatîm Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîm Tezkiresi)*, 278-279.

33 (Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/28.) Ârif Süleyman’ın bir tarikata mensup olup olmadığı bilinmemekle birlikte Mehmet Tankuş, Ârif’in; *Divan*’ında ‘mevlevî âfeti’, ‘mevlevî güzeli’ gibi ifadelerini kullanması, Şems ve Mevlânâ’ya dair birer kıta yazması ve Mevlevîlikle ilgili terimleri şiirlerine dâhil etmesi dolayısıyla Mevlevîliğe bağlı olabileceği yönünde görüşünü serdedir. (Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı (Hayatı, Eserleri ve Divanı)*, 16.)

34 Müstakim-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 196. Ayrıca bkz: Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi’nin Zübdetü'l-Vâkiât Adlı Eseri’nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 73; Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ’sı*, 202.

35 Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, 245.

36 Eserin yazmaları İstanbul Üniversitesi TY, no. 494, Süleymâniye Kütüphânesi Esad Efendi, no. 2656 ve Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi, no. 5297’dedir. (Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı*, 6.)

37 (Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı*, 8.) Ârif’in *Mi‘râciyye’si* aruzun “mef‘ûlu/mefâ‘îlun/fe‘ûlun” kalıbında yazılmıştır. 188 beyittir. (Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı*, 30-44.)

38 Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı*, 9.

39 Tankuş, *Ârif Süleyman Divanı*, 10.

1.2.2. Hilye

Ârif Süleyman'ın *Hilye-i Nebevî'si* 463 beyitten müteşekkil olup *Hilye-i Hâkânî'ye* nazire olarak yazılmıştır.⁴⁰ Aruzun “fe'ilâtun/fe'ilâtun/fe'ilun” kalıbında, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır.⁴¹ Hz. Peygamber'in vücuduna dair tasvirlerle başlanmadan önce eserde besmele, tevhid, münacat ve na't bölümleri mevcuttur. Hilyede besmele ile başlamanın fazileti, Allah'ın her şeye kâdirliği, Hz. Peygamber'in ayet ve hadislerce desteklenerek diğer peygamberlerden üstünlüğü, nesebi vb. konular ele alınıp işlenmiştir.⁴² Eserin yazılışına şair tarafından “misk-i hitâm” terkibi ile tarih düşürülmüştür. Bu da 1161/1748 yılına tekabül etmektedir.⁴³

1.2.3. Regâibiyye

1.2.3.1. Metnin Şekî Özellikleri

Eserin söz konusu Ârif Süleyman'a aidiyeti ile ilgili bir sorun yoktur.⁴⁴ Ârif Süleyman'ın *Regâibiyyesi'nin* üç nüshasında da eserin özel bir ismi ve sebep-i telifi bulunmamaktadır. Damad İbrahim Paşa nüshası “İftitâh-ı Regâ'ibiyye” başlığı ile başlar.⁴⁵ Eserin ne zaman yazıldığına dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra ilk yazılan nüshanın Damad İbrahim Paşa nüshası olduğu düşünülebilir.⁴⁶ Nüshada regâibiyyenin ferağ kaydı bulunmamaktadır. Ancak aynı ki-

40 Eserin “Süleymâniye Kütüphânesi, Damad İbrahim, no. 411, 1b-18b; Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi, no. 3585, 31b-46a; Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 4487, 1b-21a” olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. (Emine Sarıcı, *Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 31-33.)

41 Lütfi Alıcı, “Arif Süleyman ve Hilye-i Nebî Adlı Eseri”, *Journal of Academic Studies* 6/11 (2004), 137. Emine Sarıcı, yanlışlıkla kalıbın “feilâtun/feilâtun/feilâtun/feilun” olduğunu söylemiştir. [Emine Sarıcı, *Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi*, 30.]

42 Emine Sarıcı, *Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi*, 31-33.

43 Emine Sarıcı, *Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebevîyyesi*, 82. Lütfi Alıcı bunun “miskiyy-i hitâm” olduğunu ve tarihin bu ibarenin ebcedi 1171/1757 olduğunu belirtir. (Alıcı, “Arif Süleyman ve Hilye-i Nebî Adlı Eseri”, 139.)

44 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/28; Fakazlı, *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablil ve Tenkitli Metni*, 73. (Ayrıca hem Damad İbrahim Paşa hem Esad Efendi nüshasında *Regâibiyye'den* önce yine Ârif Süleyman'a ait *Hilye-i Nebevîyye* mevcuttur.)

45 Arif Süleyman, *Regâibiyye* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Damad İbrahim Paşa, 411), 19b.

46 Esad Efendi nüshası 1190/1776-77'de, Hacı Mahmud Efendi nüshası 1208/1793-94'te istinsah edilmiştir.

taptaki bir önceki eser, *Hilye-i Nebevîyye*'nin istinsah kaydı 1180/1766-1767'dir. Bu nüshanın Ârif Süleyman'ın ölüm tarihi olan 1183/1769-1770'ten önce yazıldığı kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla eserin en geç 1180/1766-1767'de kaleme alındığı dile getirilebilir.

Eser mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Dili Farsça olan eserin içerisinde 15 bölüm mevcuttur. Bunlar; İftitâh-ı Regâibiyye, Na't-ı Şerîf, Neş'e-i Evvel, Zuhûr-ı Evvel, Regâibiyye, Mevlid-i Şerîf, Mî'râciyye, Müşâhede, Avdet-i Mî'râciyye, Şeb-i Mî'râciyye, İrtihâl, Sıbteyn-i Mükerremîn, Hulefâ-yı Aktâb, el-İstigâse, el-İstişfâ'dır. el-İstigâse ve el-İstişfâ bölümleri dışındaki 13 bölüm yedişer beyittir. el-İstigâse'de 18, el-İstişfâ'da 20 beyit olup regâibiyye toplamda 129 beyitten müteşekkildir.⁴⁷ Eser "fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır.

1.2.3.2. Eserin Muhtevâsı ve İncelemesi⁴⁸

Metinde ilk başlık "Regâibiyye Başlangıcı"dır. Burada ilkin besmele yerinde "İsmi ile başladım Yüce Zât'ın/İsmi, sıfatı özünde toplayan" beyti vardır. Şair devamında Allah'a şükreder ve O'nun yüceliğini anlatmaya başlar. O'nun her şeye kadırlığı, yaratma yetisiyle birlikte işlenir. "Öyle bir Kâdir'dir emriyle kamış/Var nakşını yok kâğıdına yazmış" beytinde şair tezat sanatından yararlanmış, Allah Teâlâ'nın yokluğu varlığa çıkarışı söz konusu edilmiştir. "Kâğıt" Farsça metinde 'levh'tir. Burada 'levh'ten murat mecâz-ı mürselle levh-i mahfûz, kamış/kalemde de kalem-i a'lâdır. Bârî Teâlâ değersiz değerli kılar. O'nun ismi ile varlık değer bulur. Şair "Sadece ismi bile sikke basar/Varlık parası O'ndan kıymet alır" beytinde Hak Teâlâ'nın Hâkim ismine vurgu yapar. Burada padişahların hâkimiyet nişanesi olarak sikke bastırması hususuna telmihte bulunulmuştur. Hükmeden O'dur. Çünkü varlık parası/varlık hali bile O'nunla birlikte değer bulmuş; yani var olabilmıştır. Bunun gibi ilim de O'nun ismiyle kıymetlenir. O'nun ismini duyan felekler harekete geçer, yerse sabitkadem bir hal alır. Devam eden "Gizli hazineden lütuftan var ettiği/Aşikâr Muhammed özü cevherini" beyti ile na'ta geçeceğini ihsas eder. Beyitteki "kenz-i nihân/gizli hazine" tamlaması "kenzen maḥfiyyen"nin Farsçaya çevirisidir. Burada kısmi iktibasla "Ben bir gizli hazine idim, bilinmeyi sevdim ve

47 Mustafa İsmet Uzun'un *DİA*'daki "Regâibiyye" maddesinde 127 beyitten müteşekkil olduğu geçmektedir. (Uzun, "Regâibiyye", 34/536.)

48 İçeriği değerlendirirken tahkikli metinle birlikte sunduğumuz Türkçe çevrimize atıf yapacağız.

kâinatı yarattım”⁴⁹ sözüne işaret edilmiş, kâinatın yaratılması ile Hz. Muhammed’in cevherinin yaratılması koşut tutulmuştur. Böylece en ilk Nur-ı Muhammedî’nin yaratılması hususuna telmihte bulunulmuştur.

‘Na’t-ı Şerif’ başlığı altında Hz. Peygamber’in resullerin en ulusu, ilkler ve sonların seçkini olduğu dile getirilmiştir. “İlklerin ve sonların” ifadesi Hz. Âdem’e atfedilen ebu’l-cesed/bedenlerin babası tanımlamasına karşılık Hz. Muhammed’e ebu’l-ervâh/ruhların babası denilmesiyle ilişkilidir.⁵⁰ Buna “Âdem toprakla su arasında iken ben nebi idim” sözü delil getirilmiştir.⁵¹ Hakikat-ı Muhammediyye’de evvelâ Hz. Peygamber’in ruhu, onun ruhundan da diğer peygamberlerin ruhu yaratılmıştır. Hz. Muhammed’in ilk ve son olması meselesi, ayrıca bu düşüncede ağaç istiaresiyle açıklanmıştır. O; kâinat ağacının hem çekirdek hem en şerefli meyvesidir.⁵² Şâir devamla yine “kenz-i mahfî’ye telmihte bulunur ve Hz. Peygamber için “Zât hazinesi büyüdü kıldını açıcı/Esma ve sıfat sırları muhafızı” der. En önce nur-ı Muhammedî yaratıldığından kâinat hazinesinin anahtarı nur-ı Muhammedî’dir. Hazine ise ikinci mısradan hareketle Allah’ın esma ve sıfatıdır. Zira kâinat Allah Teâlâ’nın isim ve sıfatlarının aynasıdır. Hz. Muhammed aynı zamanda Allah’ın isim ve sıfatlarının sırlarının muhafızıdır. Yani Allah’ın isim ve sıfatlarının sırrı yalnız ondan öğrenilebilir. Şâir devam eden beyitlerde Hz. Muhammed’i edebi tasvirlerle, güzellik ve kemallikle tenasüplü kelimelerle vafeder. Hz. Peygamber şe-

49 Kudsî hadis olarak kabul gören bu söz tasavvuf ehli tarafından yaratılışın temelini Allah’ın Zât’ına sevgisine bağlamalarını sağlamıştır. Bazı mutasavvıflar bunu “*Ben cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri için yarattım*”. (Zâriyat, 51/56) ayetinin tefsiri olarak görmüşlerdir. [Mehmet Vural, “Davud-ı Kayseri’de Tasavvuf Felsefesi Hakikat-i Muhammediye Nazariyesi Üzerine”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (2015), 52.]

50 Vural, “Davud-ı Kayseri’de Tasavvuf Felsefesi Hakikat-i Muhammediye Nazariyesi Üzerine”, 53; Mehmet Demirci, “Hakikat-ı Muhammediyye”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınevi, 1995), 15/180.

51 Mahmut Ay hadis diye nitelenen bu sözün Sehâvî, Zerkeşi, İbn Teymiyye gibi âlimlerce mevzu görüldüğünü aktarır. Bununla birlikte benzer bir hadisin sahih kaynaklarda yer aldığını söyler: “كنت نبيا و آدم بين الروح والجسد” “Adem ruh ve cesed arasında iken ben nebi idim”. Ay, hakikat-ı Muhammediyye fikrini savunanların kullanmasına en elverişli kanıtın bu olduğunu söylemekle birlikte İbn Teymiyye’nin ‘Allah’ın ilminde her şeyin hazır olduğu ve zaman mefhumunun O’nun için geçerli olmadığı’ görüşünü bu meselede de anlamlı bulur. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Mahmut Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010), 98.)

52 Peygamberlerin Hz. Muhammed’in nurundan yaratılması Şâkir’in regâibiyesinde: “Oldı her bir katresinden bir nebi/Enbiyâ ervâhı oldı her deri” şeklinde söz konusu edilmiştir. [Şâkir, *Regâibiyye* (Yazma Bağışlar, 7980), 4b.]

ref göğünde tutuşmuş yıldız, şeref mücevher kutusunun dürr-i yektasıdır. Güzellik aynasının konuşan dudusu⁵³, kâmilliğin hoş sesli bülbülüdür. Şâir burada mekâna dair tenasüplü kelimeler kullanır. “Cömert eli Hak dine temel attı/Küfür, zulmet kubbesi yıkıldı gitti”de birinci mısradaki “temel”in devamında ikinci mısra da “kubbe”yi getirir. Kubbe ile Hz. Peygamber’in doğuşuyla ilişkilendirilen Kırsal Sarayının sütunlarının devrilmesi rivayetine telmih yapılmıştır.

“Birinci Yaratılış” başlığı altında Ârif; Salâhî ve Şâkir’in *Regâibiyye*’sinde olduğu gibi Hz. Peygamber’in yaratılışından önce evrenin yaratılma hadisesini ele alıp muhtasar bir şekilde işlemiştir.⁵⁴ Şâir buna “neş’e-i evvel” demektedir. Bu kavram Hakikat-ı Muhammediye anlayışında “taayyün-i evvel”e karşılık gelmektedir. “Taayyün-i evvel” hususunu kısaca anlatacak olursak âlem lâ-taayyün denilen mertebeye vücuda gelmemiştir. Bu halde Allah Te’âlâ daha yaratmamıştı. Yarattığında ise taayyün hali zuhura geldi. Taayyün hali taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni olarak ikiye ayrılmıştır. Taayyün-i evvel durumunda varlık henüz çokluk haline geçmemiştir. Bu halde sırf Hz. Muhammed’in nuru yaratılmıştır. Taayyün-i sanide ise bu nurdan hareketle kâinat yaratılmıştır.⁵⁵ Şâir “İlk yaratılış ki çokluk değildir/Vahdet şarabının sarhoşluğudur” beyti ile ilkin taayyün-i evvel halinin mahiyetini ortaya koyar. O hal çokluk değildir. Ayrıca vahdet ve sarhoşlukla durumu bezm âlemine benzetir. Bu husus hem o halden herkesin haberdar olmadığı hem de herkesin halinden memnunluğunu vurgular. Bezm istiaresinden dolayı şarapla tenasüplü kelimeler sâkî, sarhoş, ayak, kadeh gibi bezme dair unsurlar şiire dâhil olur. “Varlık bezminde sâkî ayağından/Âlem kadehi doldu “kün” şarabından” beytinde şâir, hem el ayası hem ayak tabanı manasına gelen “kef”i kullanarak tevriyeli bir şekilde varlık bezminde sâkînin ayağı/avucundan/piyâlesinden âlem kadehinin “kün/ol” şarabıyla dolduğunu dile getirir. Burada sâkînin divan edebiyatındaki kullanımını itibariyle cömertliği söz konusu edilmiştir. Sâkî âşıklara şarap sunmaktan

53 Papağan ile ayna arasındaki ilişkiyi İskender Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü’nde şöyle açıklamıştır: “Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlamış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklîde başlar ve konuşmayı öğrenmiştir”. [İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: L&M Yayınları, 2002), 474.]

54 Akkuş, “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî’nin Matla’u’l-Fecr’i”, 139-141; Şâkir, *Regâibiyye* (Yazma Bağışlar, 7980), 1b-6a.

55 Demirci, “Hakikat-ı Muhammediye”, 15/179-180; Ekrem Demirli, *İslam Metafizikliğinde Tanrı ve İnsan, İbnü’l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Geleneği* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012), 232-234.

elini çekmez. Aynı şekilde “kün” şarabı ile bütün varlığa varlık mertebesini veren Bârî Teâlâ'nın Kerîm'liği aşikârdır. Kelimenin burada ayağın kadeh manasının yanı sıra avucu da karşılması sâkînin avucuyla şarabı sunması, muhtacı doyurması gibi bir sahneyi hayale getiriyor. Yanı sıra metin “sâkînin ayağından” şeklinde anlaşılacak olursa sâkînin bezme ayak basmasıyla âlemin nasipli olabildiği anlamı ortaya çıkmaktadır. “Kef” ayrıca “kün/ol” emrinin ilk harfidir. O zatın gelişile/yaratılışla cümle âlem nasiplenmiştir. Şarabın makbul olanı şarâb-ı nâb/saf şaraptır. Şâir “kün” şarabı için “O saf ve halis şarap tortusuzdur”, der. Devamında bunun vahdet küpünden geldiğini, kadehininse gönül olduğunu söyler. Kadehin gönül olması; sâkînin ihsan ettiği şeyin Allah aşkı, yani iman olduğunu göstermektedir. Beytin ikinci mısraı “Vahdet küpünden dolar, kalp camıdır”daki vahdet buna işaret etmektedir. Taayyün-i evvelde yaratımdan ilk nasiplenen Muhammedî nurdur. Yanı sıra Kerîm ism-i celîli ayrıca yaratmayı da karşılamaktadır. Burada bir başka mesele ise varlığın lâ-taayyünden taayyün mertebesine ermesidir. Zira mutasavvıflarca la-taayyün haline Ehadiyet, taayyün-i evvele Vâhidiyet mertebesi denilmiştir.⁵⁶ Bölüm içerisinde “Vahdet” kelimesinin üç defa kullanılması Ârif Süleyman'ın tasavvufî terimlere hâkim olduğunu göstermektedir. Taayyün-i evvel halinde ilk yaratılanın Hz. Muhammed'in ruhunun olduğu “İlk kadeh ki o Vahdet'ten erişti/Hazret-i Ahmed el uzattı içti” beytinde açık bir şekilde belirtilmiştir. İlk nur-ı Muhammedî yaratılmış, akabinde bütün kâinat yaratılmıştır. Muhammedî nurunun Hz. Hakk'a ayna olması “Onun özü ulu Zat'a ayna oldu” mısraıyla ifade edilir. Dolayısıyla Allah'ın isim ve sıfatlarının bir aynası mesabesinde olan kâinat Nur-ı Muhammedî'yle birlikte yaratıldığından haddi zatında nur-ı Muhammedî Hz. Hakk'ın aynası durumundadır. Şair burada varlığın birliğini şu şekilde açıklamıştır: “Gören ve görünen hem ayna oldu”. Bu da bir önceki bölümdeki “Esmâ ve sıfat sırları muhafızı” mısraıyla birlikte düşünüldüğünde nur-ı Muhammedî'yi yaratılış sırlarının birinci sırasına taşımaktadır. Bundan ötürü şair, “Kim onun kadehinden neşe isterse/İsmi ni ağzından hiç düşürmeye” demiştir. Ârif, burada ‘neşe’ kelimesini tevriyeli olarak kullanmış ve hem “sevînc, sürur isteme” anlamını kastetmiş hem de kelimenin yaratma anlamıyla nur-ı Muhammedî'den insanların yaratıldığı hususuna telmihte bulunmuştur. Bu yönüyle yaratılıştan ya da imandan nasip almak isteyen onun ismini ansın manası kastedilmiştir, denilebilir.

56 Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017) 1/6; 13.

“İlk zuhur” başlığı altında ise kâinatın husule geldiği süreç “taayyün-i sani” konu olarak işlenmiştir. Burada Ârif, Aristo’nun *Metafizik*’te Demokritos’u söz konusu ederek işlediği bir söylem olan “birden bir çıkar”⁵⁷ a benzer şekilde Bârî Teâlâ için “Kendi Zat’ı Bir’i tecelli etti” demektedir. Sebep yine “Mevlâ sıfatını görmek istedi” şeklindedir. Burada yeniden “Ben gizli hazine idim...”e telmih söz konusudur. Böylece kâinatın isim ve sıfatlara aynalığı hususu da tekrar etmiştir. Allah Teâlâ Kendi zatını ayna olarak görmek adına ilkin “Bir”i; yani Nur-ı Muhammedî’yi yaratmıştır. Şâir “Nuru kutsî feyzden oldu aşikâr/Böylece başladı o kutlu sudur” ile Muhammedî nurun Zât-ı Akdes’ten feyizle yaratıldığını, bu nur sayesinde kâinatı husule getiren sudurun başlayabildiğini ifade etmiştir. Böylece şair; vesilelilik yönünden, âlemdeki her şeyin nur-ı Muhammedî’den meydana geldiğini söylemiştir, denilebilir. Bu yorumumuzu sonraki beytin anlamı kuvvetlendirmektedir: “Keremi âlemin ucuna geldi/Ondan oldu kâinatın zerresi”. Şâir Allah’ın cömertliğinin nur-ı Muhammedî’yi yaratarak kemâle vardığını; yani görünür hal aldığını, kâinatın her zerresinin nur-ı Muhammedî’den yaratıldığını ifade etmiştir. Güneş mazmunundan yola çıkacak olursak kâinattaki her zerre o nurla, onun sayesinde gün yüzüne çıkabilmiştir. Böylece güneş-zerre tezadından hareketle metindeki “Ondan oldu...”daki “o” zamirinin Allah’a değil nur-ı Muhammedî’ye ait olduğu anlaşılmalıdır. Şâir bu beyitte olduğu gibi “İstişfâ” bölümünde de güneş-zerre tezadını kullanarak Hz. Peygamber’e işaret etmiş “Sen ki bir güneşsin bizse zerreler” demiştir. Şâir bölümün devamında ayna istiaresini tekrarlar: “Tanrı nuru, olduğunda aynası/Oldu âdem kâinat muhtasarı”. Bu beyitte Muhammedî nur ile kâinat bütünlüğü söz konusu edilmiş; insan küçük âlem, âlem büyük insandır; düşüncesi işlenmiştir. Bundan ötürü -bir önceki bölümde zikrettiğimiz gibi- nur-ı Muhammedî bütün varlığın en büyük sırrı olmuştur: “Bütün varlık sırrının başı odur/O; yaratış, yaratılmış pınarıdır”. Burada sır, mecaz-ı mürselle sır-ı hakikat/gizli mana şeklinde de anlaşılabilir. Hakikat kutsaldır, en değerli olandır. Böylece metinden nur-ı Muhammedî en büyük hakikattir manasını çıkarabiliriz. Zira yaratılmışın ve yaratımın kaynağı o olmuştur. Bundan dolayı şair “Değerini eğer bilersen söyle/Gönülden sayısız salâvat yolla” demiştir.

Ârif Süleyman taayyün-i evvel ve saniyi işledikten sonra regâib gecesine geçer, Hz. Peygamber’in rahm-ı madere düşüşü ve o gecenin mübarek özelliklerle kaplı oluşundan bahis açar. Şâir geceyi söz konusu edeceği için bölüme, zamanla

57 Mahmut Kaya, “Sudür”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/467; Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınları 1996), 359-60.

tenasüplü kelimelerden müteşekkil bir beyitle başlar. Burada “Âmine Abdullah’a mahrem oldu/Gün ve ay, iki kutlu birlik oldu” denilmiştir. Şâir zamanla alakalı mazmunları, Âmine ve Abdullah’ın mahrem hallerinin kutlu zaman dilimine denk geldiğini belirtmek için kullanmıştır. Beyitte Abdullah güneşe, Âmine aya benzetilerek leffüneşr-i mürettep yapılmıştır. Ayrıca ikisi said/kutlu şeklinde anılmıştır. İlm-i nücûmda iki kutlu, Farsça metinde geçtiği itibarla “sa‘deyn” Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter)’dir. Bu iki gezegen müneccimler tarafından uğurlu sayılır.⁵⁸ Bu söylemden; bütün güzel alametler bir araya toplanmış ve kemale ermiş olduğu manası çıkarılabilir. Aynı hizaya gelmeleri yine halvet hali ile ilişkilidir. Nur-ı Muhammedî’nin peygamberlerin alnında birinden diğerine anneleri vasıtasıyla intikal ettiği söylemi ile ilişkilendirilerek bu nurun Hz. İbrahim’den gele gele Abdullah’a ulaştığı, receb ayının ilk cuma gecesinde rahm-ı madere düştükten sonra Âmine’ye geçtiği dile getirilmiştir. Âmine’nin o gece alnında o nur parlamış, âlem o gecenin nuruyla doymuş, karanlığın yüzü o nurla arayıştan; tereddütten kurtulmuştur. Şâir regâib gecesini için “o gece tamamen nur armağanıyla doldu” demektedir. Bu mısradaki iştikak sanatı yapılmış, “regâib” ile aynı kökten gelen “rağbet” şiire dâhil olmuş, iki kelimenin de kökü “rağibe”nin hediye manası şiirde kullanılmıştır. Bu husus ikinci mısradan daha iyi anlaşılacaktır. Bu mısradaki gecenin adının “regâib”, kulağa süs/küpe olduğu söylenmiştir. Şâirin böylelikle “regâibiye”lerin icra şekline de değindiği söylenebilir. Kulak küpesi olması aynı zamanda dinlenildiği manasını içermektedir. Zira regâibiyeler bestelenerek regâib kandilinde camilerde okunduğundan bunlara receb ilâhileri denilmiştir.⁵⁹

Şâir ‘Mevlid-i Şerif’ bölümüyle birlikte regâib gecesinden ayrılmakta, Hz. Peygamber’in doğumu ve başından geçen diğer kutlu hadiselerle yönelmektedir. Onun dünyaya gelmesiyle vücut beşiği şerefleşmiş, Hakk’ın ilk nuru, Nur-ı Muhammedî böylece dünya hayatında görülebilmıştır. Şâir varlık beşiğiyle Hz. Peygamber’in doğuşunu karşılamıştır. Varlık beşiğinden mecaz-ı mürselle dünya kastedilmektedir. Şâir yine yapıya dair mazmunlardan yararlanarak Hz. Peygamber’in doğumuyla Kısra’nın kubbesinin secdeye kapandığını ve onun gelişini müjdelediğini dile getirmiştir. Yapıya dayalı mazmunlardan bir diğeri Hz. Muhammed’in doğumu ile birlikte din kalesinde beş nevbet vurulduğunun söylenmesidir. Böylece her yer Vahdet

58 Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 398.

59 Uzun, “Regâibiye”, *DİA*, 34/537.

sesiyle dolmuştur. Beş nevbet yine mecaz-ı mürselle ezana işaret etmektedir. Bu benzetmeyle dinin menasikinin Hz. Peygamber’le tamamlanmasına işaret edildiği söylenebilir. Din kalesinin dört direği ise Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’dir. Şâir kısmî iktibasla Allah Teâlâ katında Hz. Peygamber’in değerini gösterir. Allah Teâlâ Hicr Suresi 72’de bulunan “لعمرك” de onun ömrüne yemin etmiş ve “لولاى” ile habibim sen olmasan âlemleri yaratmazdım demiştir.

“Mirac” başlıklı bölümde Hz. Peygamber’in risalet yaşı tamam olduğunda yani yaşı kırkı bulduğunda peygamberde Allah aşkı coşkun bir hal almış, Hz. Allah’ın; peygamberini Hz. Cebrail ile yanına davet ettiği söylenmiştir. Burada “Ahmed’in mimi, kırkı tamam oldu”da “م” harfi ile ilgili ebcede dayalı söz sanatı yapılmıştır. “م” ebcedde kırk sayısına denk gelmektedir. Şâir bu yoruma göre risalet yaşı ile Mirac hadisesinin gerçekleşme zamanını eşitlemiştir, denilebilir. Mirac hadisesi genel kabule göre hicretten bir yıl önce gerçekleşmiştir.⁶⁰ Böyle olunca Mirac’ın risalet yaşına denk getirilmek istendiği, şairin şiir söylemek adına anlamı feda ettiği sonucu doğmaktadır. İkinci ve bizce daha sahih yorum ise “çilesi/kırkı dolmak” deyiminden hareketle yapılabilir. Deyim belli bir seviyeye gelmek, olgunlaşmak manasını barındırır. Dolayısıyla Hz. Peygamber olgun bir hale gelince Hz. Allah’ın onu makamına çağırdığı gibi bir anlam husule gelmektedir. Şâir burada Hz. Cebrâil’i söz konusu ettiğinde “İlk Akıl teşrife, müjdeye geldi” şeklinde onu metne dâhil etmektedir. Akl-ı evvel Abdülkerim el-Cilî gibi mutasavvıfların nazarında ‘ilmullâhın hazinesi olmasından ötürü Hz. Cebrail için kullanılmıştır.⁶¹ Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber’e “yaratılmışların en hayırlısı” diye hitap ederek onu Allah’ın davetiyle Dârü’s-selâm’a çağırmıştır. Böylelikle Hz. Peygamber kâinat dışı âlem olan la-mekana doğru yolculuğa çıkmıştır. Beytin ikinci mısraı “Vasıfta gönül, gözün aynısı oldu”da gönlün baş gözü halini aldığı dile getirilmiştir. Bu husus İlmî Dede’nin *Cezîre-i Mesnevî* şerhinde bahsettiği “...Zirâ insânda üç göz vardır. Biri cân gözidür ve biri gönül gözidür ve biri baş gözidür...” ile ilişkilidir. İlmî Dede Mirac hadisesinde rüyetullâhı Hz. Peygamber’in ağzından şöyle aktarır: “...Bârî Te’âlâ ‘Azze ve Celle, yâ Muḥammed berü gel, didi. Ol nidâdan vücûdum nür-ı mahz olup cânım göziyle [kalbim gözi] ve benim gözi birbirine muttaşıl oldı. Ten gözi kalb gözine baqdı ve kalb gözi cân gözine baqdı. Cân gözi Allâh’ı gördi. Allâh’ı [cân] göziyle [ve

60 Salih Sabri Yavuz, “Miraç”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/133.

61 Süleyman Uludağ, “Akıl”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/247; Abdülkerim el-Cilî, *İnsân-ı Kâmil*, çev. Abdulaziz Mecdi Tolun, (İz Yayıncılık: İstanbul, 2015), 301.

kalb göziyle/ ve ten göziyle gördüm didi."⁶² Şair, Hz. Muhammed'in dokuz tabakayı geçmesiyle diğer yaratılmışlardan ayrıldığını ve gidilecek yerin haddine varıldığını, Hz. Cebrail'in ona "Allah seninle/الله معك" demesiyle belirtmiştir. Böylece o, Kâbe Kavseyn'e eriştikten sonra rüyeti görmüştür. Burası Farsça metinde "قاب قوسين أو أدنى را رسيد" şeklindedir. Metinde Necm, 53/9'dan ayet iktibas edilmiştir. Ayette "O'nunla arasındaki mesafe, iki yay kadar yabut daha az kaldı" denilmektedir. Söz konusu ayet genel itibarla Mirac hadisesinde Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'yı görmesiyle ilişkilendirilmektedir.⁶³

"Müşâhede" bölümü yine Mirac'la alakalı olup Hz. Peygamber'in şahit olduğu hadiseleri içerir. Hz. Peygamber bir komutana benzetilmiş, evc-i âlâ üstüne atını sürenin sadece o olduğu söylenmiştir. At ile kastedilen Burak bineğidir. Sonraki beyit "Mâ evhâ" sırrı onda aşikâr oldu/Vahdetin sırlarıyla ikbâl buldu"da bir önceki bölümde bulunan iktibasın devamı Necm, 53/10 ayeti "ما اوحى/vahyettiğini vahyetti" alıntılanmıştır. Hz. Peygamber'e bu mevkide vahdetin sırları açılmış, o; çokluk âleminde geçmiş, birlik alemine varmıştır. Bu mahalde vardan sırf Baki Teâlâ kalmıştır. Böylece habîb, mahbûb ve hub bir araya gelmiştir. Bu da İbn Arabî tarafından Allah Teâlâ için kullanılan bir ifadedir. Hz. Allah hem habîb hem mahbûb hem de hûbdur.⁶⁴ Böylelikle "Birinci Yaratılış"taki "gören görünen hem ayna oldu" mısraı ile koşut bir mana ortaya konmuştur. Âlemde birlik vardır. Zira her şey O'ndandır. Şair varılan mekânı, lâ-taayyün hali olarak göstermek için yine bezm âlemini kullanmaktadır. "O bezme varlıktan bir yol yoktu". Buna binaen Hz. Peygamber'in Mi'râç'la lâ-taayyün haline geri döndüğü bu çıkarıma binaen söylenebilmektedir. Varlık âleminde imkânı olmayan rûyetullâh böylece Hz. Peygamber tarafından şahadet gözüyle görülmüştür.

"Miracdan Dönüş" ile yolculuğun son aşaması hikâye edilmiştir. Hz. Peygamber, o gece yeryüzünü yeniden teşrif etmiş, yeryüzü bu dönüşle rahmete gark olmuştur. O, böylece dinin emirlerini, yani menasikini tamamlamıştır. Bu ifade ile

62 İlmî Dede, *Lemaât-ı Babru'l-mânevî Şerb-i Cezîre-i Mesnevî* (İstanbul: Hacı Mahmud Efendi, 2526), 6a.

63 Yavuz, "Mi'râc", 30/134.

64 Süleyman Uludağ bu konuda İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) fikrini şu şekilde açıklar: "İbnü'l-Arabî beşeri sevgiyi vahdet-i vücûd esasına sadık kalarak açıklamış ve böylece insan sevgisini ilâhî bir kaynağa bağlamıştır. Ona göre dünya güzelleri şeklinde tecellî eden Allah olduğu gibi âşığın gözünden bu güzelliği temaşa eden de Allah'tır. Âşık, mâşuk ve aşk O'dur". (Süleyman Uludağ, "Aşk", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/13.

Bakara suresinin son iki ayetinin nazil olduğu ve müminlerin iman şartlarının belirlendiği ve namaz emrinin geldiği kastedilmektedir.⁶⁵ Hz. Peygamber herkese gelen bu emirler dışında hakikat ilmini havassa has kılmıştır.

“Mirac Gecesi” bölümünde şair teşhis sanatını kullanır ve yer ile göğün Mirac gecesinden sevinç duyduğunu, Hz. Peygamber’in nalininin tozu toprağının âleme taç olduğunu söyler. Yani bütün âlem onun ayak tozunu başına sürer. O gece diğer gecelerin değerine şahit gelmiş; böylece onları da değerli kılmıştır. Şair bu bölümde gecenin karanlığından dolayı siyahla ve Mirac gecesinin mübarekliğinden ötürü cennet ile tenasüplü kelimeler kullanır. Şair o gecenin yoktan yere isminin Mirac olmadığını, onda Cennet’in kokusunun estiğini dile getirir. Söz konusu koku/misk kara renktedir. Şair ayrıca o geceyi hurinin gözünün karasına benzeterek cennet ve siyahla ilgili bir başka tenasüplü kelimeyi kullanır. O gecenin güzelliği ile nur pınarının kaynadığını belirtir. Ârif; Mirac gecesinin yüceliğine diğer peygamberleri de şahit tutarak bütün peygamberler için kıvanç kaynağı olan bir gecedir, der. Şair son olarak -gece ile tenasüplü- kişiöğlü kara günde esenliğe varmayı dilerse Hz. Peygamber’e salavat getirmelidir, manasında bir ifade kullanır.

“Vefat” bölümünde Hz. Peygamber’in dinin emrini yerine getirmesiyle birlikte hakka’l-yakîn âlemine yola çıktığı söylenir. Burada din emrinin tamamlanması, Mâide, 5/3’e atıftır. Ayette “...İşte bugün dininizi kemale erdirdim...” sözü geçmektedir. Bu âyet Vedâ haccında, arefe gününde nazil olmuştur. Dolayısıyla bu ayetle birlikte İslam dini tamamlanmış, kısa bir süre sonra Hz. Peygamber vefat etmiştir.⁶⁶ Tebliğ makamına sadık olan dört dost, yani Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali gelmiştir. Onlar hak ve adaleti yerine getirmiş, edep ve sabırda kâmil insan olmuşlardır. Dört halife söz konusu olduğunda yine yapı ile ilgili istiareler metne girmiştir. Bu dört halifenin katkılarıyla din binasının sabitkadem kaldığı söylenmiştir. Ardından âlim ve amillerin başı Hz. Peygamber’in gözünün ferî Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan görevi devralmışlardır. “Muhterem Sıbteyn” bölümünde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin anlatılmıştır. İlk beyte bahçeyle tenasüplü kelimelerle başlanmıştır: “O vahdet alâmeti gülün iki dalı/ Aliyyu’l-Murtaza bağı hâsılı”. Gül Divan edebiyatında hususen Hz. Peygamber’e

65 Hadis kaynaklarına göre beş vakit namaz Mirac’da farz kılınmıştır. (Yavuz, “Miraç”, 30/132.)

66 Kamil Yaşaroğlu, “Mâide Süresi”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/404.

dair bir istiareddir.⁶⁷ Bu yüzden şair, Hz. Hasan ve Hüseyin o gül ağacının iki dalıdır, der. Burada “vahdet” kelimesinin tekrar kullanılmasının nur-ı Muhammedi dolayısıyla olduğunu ve doğrudan Hz. Peygamber'i karşıladığını söyleyebiliriz. O soy ağacının bulunduğu yer Hz. Ali bağıdır. Onlar bu bağı meyvesidir. Şair elim hadiseye telmihle onların Kerbelâ ovasının şehitleri olduklarını söyler. Onlar evliya ve enbiyanın ciğerparesi, değerlileridir. Onlar arş-ı mecidin bezekli küpesi, rüyet kapısı, hak tacının incisidir. Ârif, onların bu makama ulaşmalarını ise “Dünya rahatını kalpten çıkardılar/Leş dünyayı köpeklere attılar” ile ilişkilendirerek açıklar. Akabinde “Yüz merhaba ve yüz salat u selam/Âl ü ashabının ruhuna daim” diyerek regâibiyenin başından beri tekrar eden salât ve selamı genişletmiş, buna âl ve ashâbı da eklemiştir.

“Kutupların Halifeleri”nde tebliğ makamının Hz. Hasan ve Hüseyin'den sonra velilere geçtiği söylenir. Veliler şeriata vakıf olup o dünya ve bu dünyanın haline aşinadırlar. Dinin emrine uyduklarından reislik tacı onlara has kılınmıştır. Şair veliler hürmetine kendisine vahdet şarabından bir feyiz verilmesini ister. Böylece gözünden dünya sevdasının gideceğini söyler. Vahdet şarabı gönle akacağı için şair aslında iman-ı kâmil talep etmektedir. Zira sonraki beyitte “Âşıklara büyük bir gönül versen/Muhammedî nurun aydınlığından” denilmektedir. Şair burada şarabın, yani imanın gireceği daha büyük bir gönül istemiştir. Görüldüğü üzere şarap ve feyiz şair için hem imanı hem de taayyün-i evveli karşılamaktadır. Zira ikinci mısradaki nur-ı Muhammedî söz konusu edilmektedir. Daha fazla şarap/iman-ı kâmil dilemek yaratılış itibarıyla ona uygun olmayı gerektirir. Bu da yaratılış vesileliği dolayısıyla şairin nur-ı Muhammedî'yi zikretmesine neden olmuştur. Büyük bir kalp/kadeh istemek daha fazla imana sahip olmayı, imanın kemale ermesini istemekle eşdeğerdir.

“Yardım Talebi” bölümünde şâir Allah Teâlâ'ya yakararak O'nun isimlerini zikreder. O Kadim'dir, Zevâlsizdir, Benzersiz ve Emsalsiz'dir. Allah dışında her şey fanidir. O; her şeyi yaratan ve besleyendir. Kuş ve balığa öğününü veren, âşıkların gönlündeki ateşi tutuşturandır. Şâir Hz. Allah'ın, cevher ve arazdan âlî bir Hâlık olduğunu söyler. Onun varlığından âlem nimetlenmiştir. Şâir burada ilk bölüm “Regâibiyyeye Başlangıç”ta da geçen yoktan varlığa çıkarmayı konu edinir ve bunu

67 “Çiçeklerin şâbi olan gül, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının gülü, sultân-ı enbiyâ Hz. Muhammed'in remzidir”. [Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't* (Selçuk Üniversitesi: Konya, Doktora Tezi, 1989), 512.]

yine Allah'ın kudreti ve cömertliğiyle ilişkilendirir. Dilenci gibi şah da onun kulludur; zira âlemin sultanı O'dur. Nicelik ve nitelik O'nun zatına yaraşmaz. Vasfi imkânsızdır.

“Şefaât Dileme” bölümünde Hz. Peygamber'den şefaât istenir. O güneştir, ümmeti zerre... O denizdir, ümmeti damla... Şair burada varoluşsal bir hususu dile getirir: “Damla denizden nasıl olur ırak/Nice eteğinden düşeriz uzak”. Zira eğer bütün âlem nur-ı Muhammedî'den yaratılmış ise herkes ve her şey, dolayısıyla ümmeti de ister istemez ona bağlıdır. Ümmeti onun dergâhından başka yük taşıyacak bir yer, ağlayacak bir köşe bulamaz. Yükten kastedilen mecaz-ı mürselle günahıdır. Şair onun önder, ümmetliğe layık bir peygamber olduğunu ve onun kapısından ümitsiz dönülmeyeceğini belirtir. Şairin de bel bağladığı husus Hz. Peygamber'in lutufkar ve cömert oluşudur. Ârif Süleyman böylelikle şefaât talebini yineleyerek sözün sonunun geldiğini belirtmiş ve regâibiyyeyi tamamlamıştır.

2. Eserin Nüshaları

Kütüphanelerde yaptığımız taramalarda Ârif Süleyman'ın Regâibiyye'sinin üç tane nüshasını bulabildik. Biz bu üç nüshadan hareketle metnin tahkikini yaptık. Nüshalar arasındaki farkı sayfa altında gösterdik. Nüshalar şunlardır:

2.1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa 411.

6 yaprağa 15 satır nesih hat ile istinsah edilmiştir. 185x115 ve 120x070 mm boyutlarındadır. Eserin zahriyesinde “hilye-i nebeviyye, “Ârif Süleyman Beg” kayıtları vardır. Eser 19b-24b arasındadır. Başlıklar sürh mürekkeple yazılmıştır. Sayfası aharlı, krem rengi, cetvelli kâğıttır. Yapraklarında kurt yenikleri mevcuttur. Sonunda istinsah tarihi mevcut değildir; ama kendinden önceki eserin istinsah kaydına binaen en erken 1180/1766-1767'de yazıldığı söylenebilir. Regâibiyyeden önce yazılmış *Hilye-i Nebeviyye*'nin istinsah tarihi h. 1180'dir. “D” remzi ile tenkitli metinde gösterilmiştir.

Başı:

ابتدا کردم باسمِ پاکِ ذات
آنکه شد مُسْتَجْمِعِ اسم و صفات

Sonu

شد بحمد لله تمام این سانحه
روح پاکِ مصطفی را فاتحه

2.2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi 3585.

5 yaprağa 17 satır nesih hat ile istinsah edilmiştir. 205x140 ve 145x070 boyutlarındadır. Eserin zahriyesinde vakıf mührü olup “şehâdet-nâme” başlığı vardır. Eser 46b-50b arasındadır. Başlıklar sürh mürekkeple yazılmıştır. Kâğıdı aharlıdır. Yazı iki sütun üzerine yazılmıştır. Sonunda istinsah tarihi h. 1190 şeklinde yazılıdır. “E” remzi ile tenkitli metinde gösterilmiştir.

Başı:

ابتدا کردم باسم پاکِ ذات
آنکه شد مُسْتَجْبِعِ اسم و صفات

Sonu

شد بحمد لله تمام این سانحه
روح پاکِ مصطفی را فاتحه

2.3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 4487.

6 yaprağa 13 satır nesih hat ile yazılmıştır. 203x142 ve 134x100 mm boyutlarıdır. Eser 21b-27a arasındadır. Başlıklar sürh mürekkeple yazılmıştır. Serlevhası tezhiplidir. İki sütuna ayrılmıştır. Sayfası kırmızı cedvelli, krem rengi, aharlı kâğıttır. İlk yaprağın cetveli yaldızlıdır. Sonunda istinsah tarihi h. 1208 yazılıdır. “H” remzi ile tenkidli metinde gösterilmiştir. Bununla birlikte Esad Efendi nüshasının Damad İbrahim Paşa nüshasından ayrılan yazımlarının Hacı Mahmud Efendi’de devam ettiği görülmektedir. Bundan hareketle Hacı Mahmud Efendi nüshasının Esad Efendi nüshasından hareketle istinsah edildiği söylenebilir.

Başı:

ابتدا کردم باسمِ پاکِ ذات
آنکه شد مُسْتَجْمِعِ اسم و صفات

Sonu

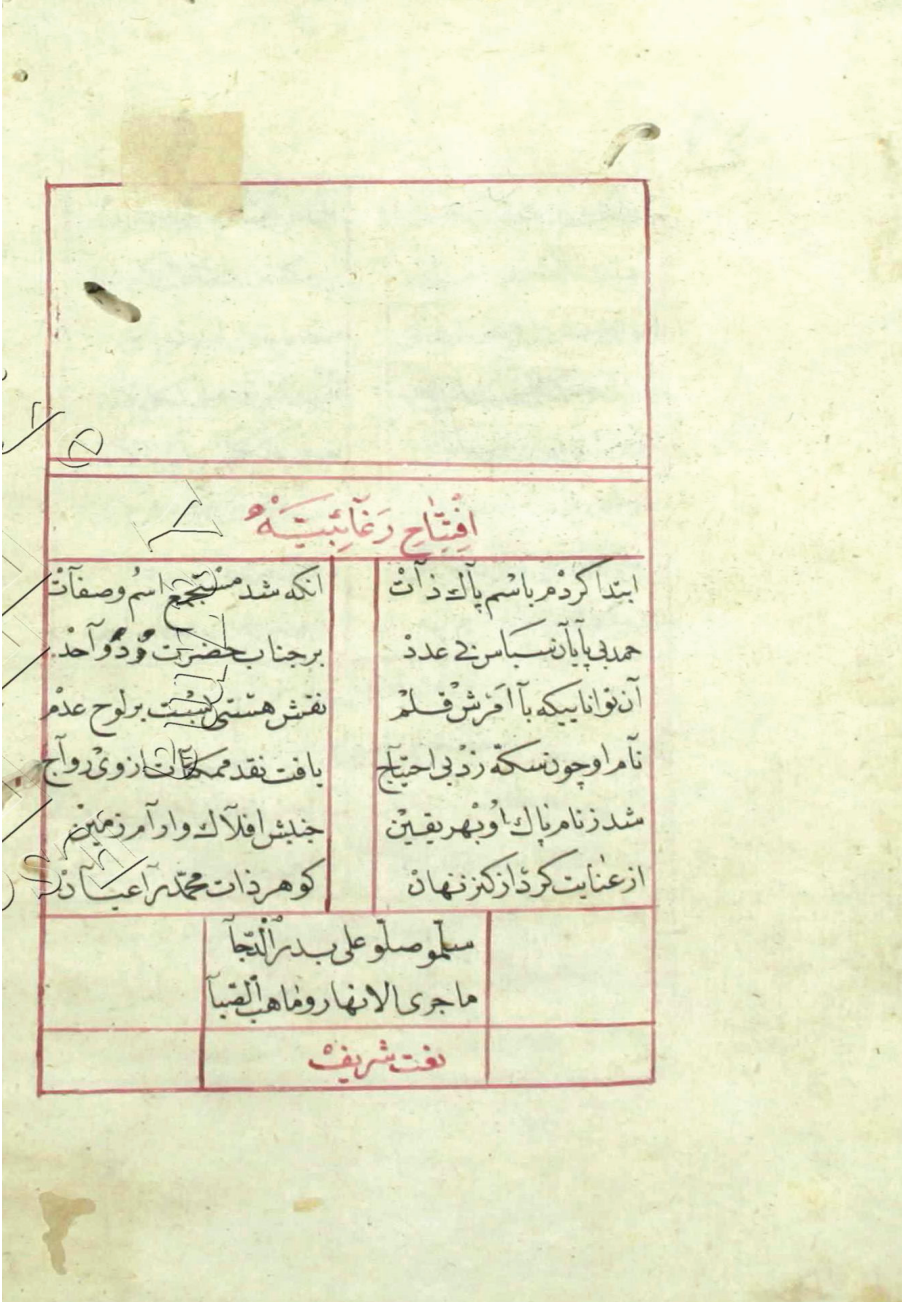
شد بحمد لله تمام این سانحه
روح پاکِ مصطفی را فاتحه

Sonuç

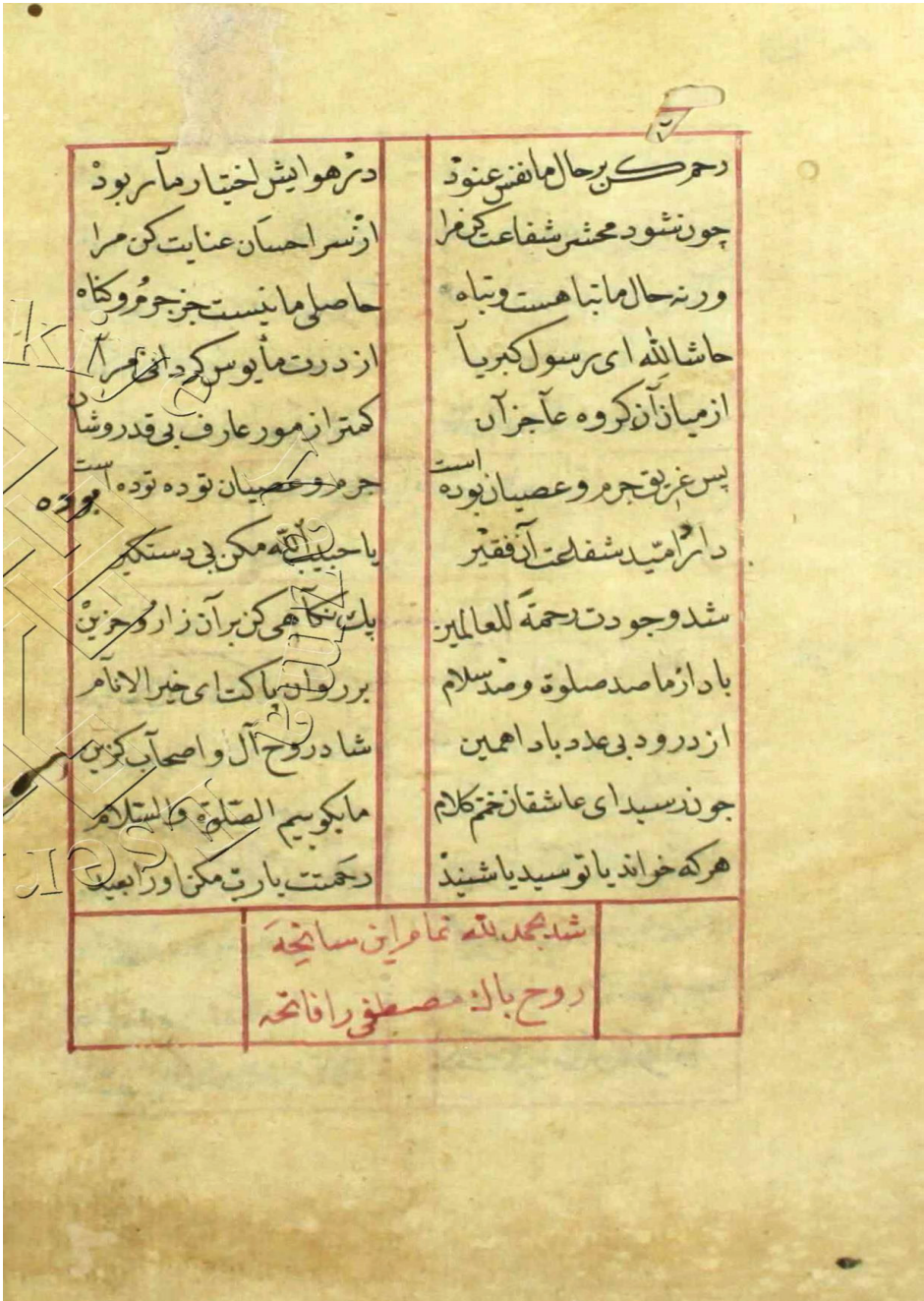
Ârif Süleyman'ın regâibiyyesi 129 beyitten müteşekkil olup “fâ‘ilâtün, fâ‘ilâtün, fâ‘ilün” kalıbı ile kaleme alınmıştır. Eserin yazım tarihi Damad İbrahim Paşa nüshasına dayanarak en geç 1180/1766-1767 olmalıdır. Ârif Süleyman'ın metni için kendine Salahaddin-i Uşşâkî'nin regâibiyyesini örnek aldığı kurgudan, regâib konusunun kısa tutulmasından, Mirac hadisesinin konu olarak ele alınmasından, sondaki mü-nacat ve naattan dolayı ileri sürülebilir. Yanı sıra iki eser de çok benzer şekilde sonlandırılmıştır. Şair metinde mecâz-ı mürsel, iştikak, iktibas, leffüneşr-i mürettep, tezat gibi söz sanatlarını ustalıkla kullanmış, şiirine bu söz sanatlarından hareketle derinlik kazandırabilmiştir. Ârif Süleyman eserinde çoğunlukla Hakikat-ı Muhammediye fikrini işlemiş, Hz. Peygamber'i her şeyin başlangıcı şeklinde konumlandıran bu fikre uygun bir manzume ortaya koymuştur. Şair birlik âlemi olan taayyün-i evvel için bezm meclisine, Hz. Peygamber'in dinin banisi olması dolayısıyla yapıya dair mazmunları şiirinde kullanmıştır. Ayna, kenz-i mahfi, kubbe, vahdet şarabı gibi kavram ve mazmunlardan birden fazla istifade etmiştir. Şair taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni gibi tasavvufî kavramları gerek içerikte gerek başlıklarda Farsça çevirileriyle birlikte başarılı bir şekilde şiirinde işlemiştir. Ayrıca bu düşüncelere dair kullandığı istiareler metin içerisinde aynı şekliyle kullanılmıştır. Bunlardan “vahdet” kelimesinin geçtiği yerlerde Nur-ı Muhammedi'nin yaratıldığı durumun taayyün-i evvel olması ve bunun Vâhidiyyet makamı olarak adlandırılması dolayısıyla Hz. Peygamber'in şiire dâhil olduğu görülmektedir. Regâibiyyede feyzle birlikte şarap söz konusu edildiğinde şaraptan muradın iman ve taayyün-i evvel hali olduğu söylenebilir. Bu yönden Bursalı Mehmet Tahir'in, Ârif Süleyman için tasavvufi

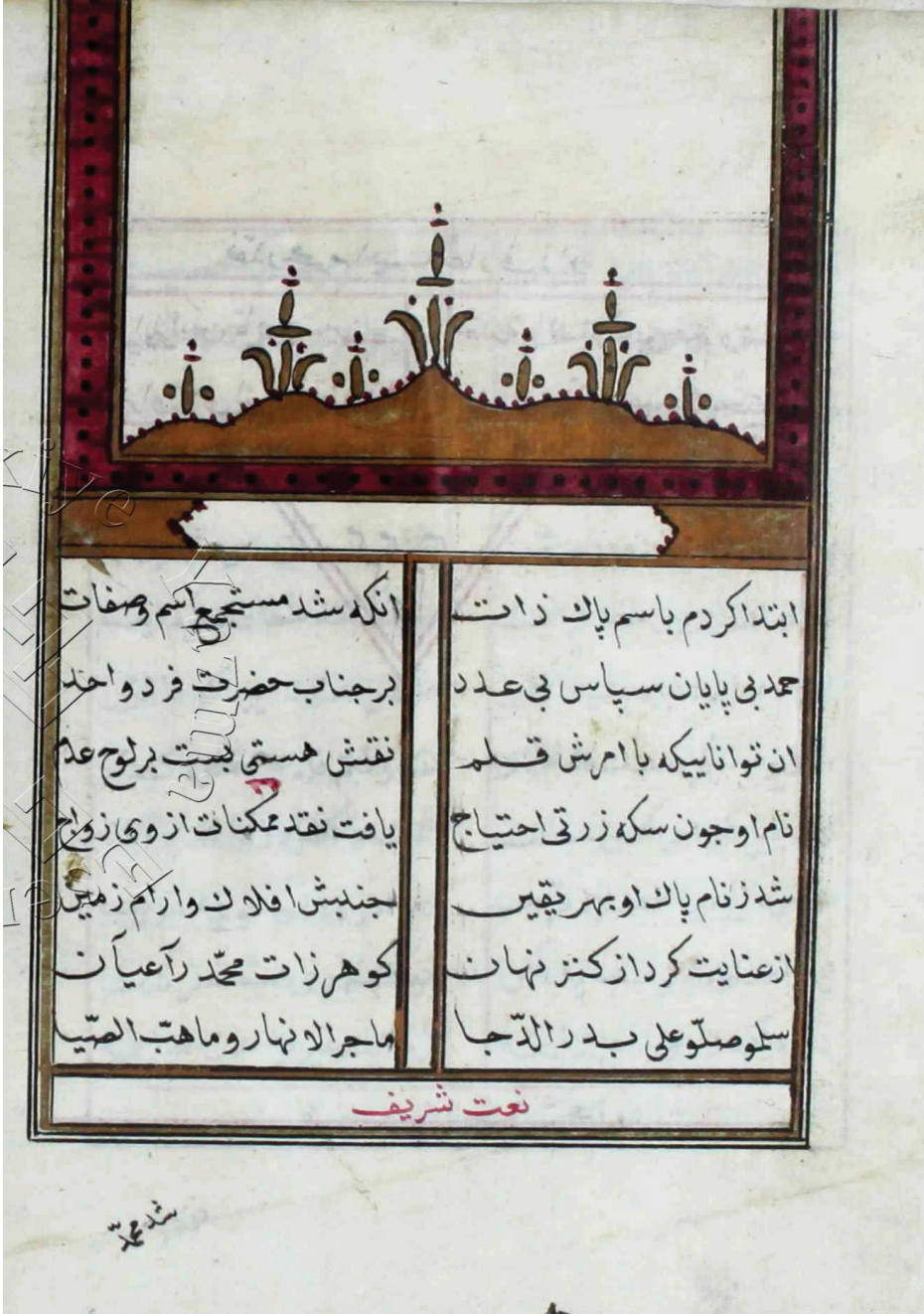
kavramlara aşına olduğu görüşü regâibiyyeden anlaşılmalıdır. Ârif, yanı sıra Aristo'nun da kullandığı “birden bir çıkar” ve “Allah araz ve cevherden âli”dir gibi felsefi düşünceleri de şiirine dâhil etmiştir.

Regâibiyyede şairin hem “Mevlid-i Şerif” hem “Vefat” bölümünde çehar-yar-ı güzîni söz konusu etmesi ve de taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni gibi konuları aynı mazmunlarla birlikte işlemesi, tekrar duygusunu artırmakta ve eserin sürekli bir mesele etrafında dolandığını, konunun dağınık işlendiğini ihsas ettirmekte veya eserin hızlıca yazıldığı izlenimini doğurmaktadır. Eserde regâibiyye gecesinin tek bölümle sınırlı tutulması; doğuş, Mi'raç, vefat ve sonrasının metinde işlenmesi Ârif Süleyman'ın regâibiyyesinin mevlid türünün kurgusunu devam ettirdiğini; şekil yönünden bu türden daha ayrılmadığını göstermektedir.



Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, Nr. 411, vr. 19^b. İlk sayfa.





Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 4487, vr. 21^b. İlk sayfa.

در حال ما نفس عنود در هوا بیش اختیار دار بود
چون شود محشر شفاعت کن مرا از مرا احسان عنایت کن مرا
در نهال ما تبا هست و تبا حاصلی ما نیست جز جگر و نگاه
هاشایا ای رسول کبریا از درت ما یوس کردی مرا
از میان آن گروه عاجزان کمتر از مورد عارفی و قدر شناس
بس غریق جرم و عصیان بوده جرم عصیان نوره نوره نوره
دارد امید شفاعت آن فقید با جیب ^{الله} ممکن بی دستگیر
شد و جودت رحمة للعالمین بک نگاه کن بر آن زار و خیز
با داز ما صد صلوة صد بروان بآنت ای خیر الانام
از درود بی عدد با داهیز شاد روح ال اصحاب کریم
چون رسید اعجاز شفاعت کلام ما بگویم الصلوة و سلام
هر که خواند یا نویسد یا شنید رحمت با ترجمه کن او بعد
شد محمد لله تمام اینها خه
روح با آن مطهر یا فاتحه
الله

Kaynakça

- Abdülkerim el-Cilî. *İnsân-ı Kâmil*. çev. Abdulaziz Mecdi Tolun. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Akkuş, Mehmet. “Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî'nin Matla'u'l-Fecr'i”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992), 129-153.
- Alıcı, Lütfi. “Arif Süleyman ve Hilye-i Nebî Adlı Eseri”. *Journal of Academic Studies* (6/11) 2004. 129-148.
- Altınbilek, Hüseyin Remzi. *Lugat-ı Remzi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Arif Süleyman. *Regâibiyye*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa 411. 19b-24b.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Ay, Mahmut. “İşarî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010), 77-120.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. haz. Ramazan Ekinci. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı (I-III)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2011.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri (I-III)*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. haz. Furkan Öztürk. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Demirci, Mehmet. “Hakikat-ı Muhammediyye”. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. 15/179-180.
- Demirli, Ekrem. *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan, İbnu'l-Arabî ve Vahdet-i Vücut Geleneği*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Fakazlı, Ahmet Rüştü. *Aziz-zâde Hüseyin Râmiz Efendi'nin Zübdetü'l-Vâkıât Adlı Eseri'nin Tablîl ve Tenkitli Metni*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Fatîm Davud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîm Tezkiresi)*. haz. Ömer Çiftçi. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Hüseyin Râmiz. *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı*. haz. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.
- İlmî Dede. *Lemaât-ı Babru'l-mânevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2526, 1b-92a.
- Kaya, Mahmut. “Sudûr”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2009). 37/467-68.
- Konuk, Ahmet Avni. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi (I-II)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

- Köksal, Mehmet Fatih. "Mevlid-i Nebî/Matla' u'l-fecr". *TEES*. Erişim 18.05.2022. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-matla-u-l-fecr>
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmani (I-IV)*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi. *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Önder, Murat. *Şefkat ve Tezkire-i Şuarâsı*. Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özdemir, Fatma. *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s.468-734*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları, 2002.
- Sarıcı, Emine. *Ârif Süleyman, Hayatı, Eserleri ve Hilye-i Nebeviyye'si*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Şâkir. *Regâibiyye*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7980. 1b-7a.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Tankuş, Mustafa. *Ârif Süleyman Divanı (Hayatı, Eserleri ve Divanı)*. Ankara: Gâzi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Tekeli, Hamdi. "Regâib". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. 34/535-536.
- Uludağ, Süleyman, "Akıl", *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989. 2/246-247.
- Uludağ, Süleyman, "Aşk", *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. 4/11-17.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Regâibiyye". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları. 2007. 34/536-537.
- Vural, Mehmet. "Davud-ı Kayseri'de Tasavvuf Felsefesi Hakikat-i Muhammediye Nazariyesi Üzerine". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (2015). 44-60.
- Yaman, Ayşe Peyman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devbatu'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Yaşaroğlu, Kamil. "Mâide Sûresi", *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2003. 27/403-405.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mîraç". *DİA*. Ankara: TDV Yayınları. 2020. 30/132-135.
- Yekbaş, Hakan. "Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzi Efendi'nin Regâibiyyesi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 17/42 (2010). 69-95.
- Yekbaş, Hakan. "Receb Vahî ve "Leyle-i Regâ'ib" Adlı Regâibiyyesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/17 (2011). 204-224.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.

B. Tahkikli Metin

افتتاحِ رَغَائِيَّةٍ⁶⁸

ابتدا کردم باسمِ پاکِ ذات
آنکه شد مُستَجِيعِ اسم و صفات

حمدِ بیایان سپاسِ بی‌عدد
بر جنابِ حضرتِ فرد و احد

آن تواناییکه با امرش قلم
نقشِ هستی بست بر لوحِ عدم

نامِ او چون سگّه زد بی احتیاج
یافت نقدِ مُمکنات از وی رواج

شد ز نامِ پاکِ او بهرِ یقین
جُنُبِشِ افلاک و آرامِ زمین

از عنایتِ کرد از کنزِ نهان
گوهرِ ذاتِ محمّد را عیان

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهار و ماهب الصبا

68 D: 19b; E: 46b; H: 21b.

نعتِ شریف⁶⁹

شد محمد فخرِ نوعِ مُرسَلین
برگزینِ اولین و آخرین

فاتحِ قُفُلِ طَلَسَمِ گنجِ ذاتِ
خازنِ اسرارِ اسما و صفات

اخترِ تابندهٔ بُرجِ شرف
گوهرِ یکدانهٔ دُرِّجِ شرف

طوطیِ گویایِ مرآتِ جمال
بلبلِ خوشِ لهجۀ باغِ کمال

دینِ حق را دستِ لُطفش زد اساس
یافت⁷⁰ طاقِ کفر و ظلمتِ اندراس

آمد از حقِ رحمةً لِلْعَالَمِینِ
هادیِ اُمَّتِ شَفِیعِ الْمَذْنِینِ

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلَیْ بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهارُ و ماهَبِّ الصَّبَا

69 D: 19b; E: 46b; H: 21b.

70 E: بافت

نشیءهٔ اول⁷¹

نشیءهٔ اولکی او بی کثرتست
یعنی سر جوشِ شرابِ وحدتست

از کفِ ساقی در آن بزمِ وجود
پُر شد از صهباء کُن ظرفِ شهود

آن می بی رنگ و صافی بیغلتست
از خُمِ وحدت رسد جامش دلست

اولین جامیکه از وحدت رسید
دست برد و حضرتِ احمد کشید

ذاتِ او مرآتِ پاکِ ذاتِ شد
72 رائی و مرآی و هم مرآت شد

هر که خواهد نشوئه از جامِ او
از زبان هرگز نه یفتد نامِ او

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهار و ماهب الصبا

71 D: 20a; E: 47a; H: 22a.

72 H: دافی; E: دافی

ظُهُورِ أَوَّلٍ⁷³

خواست مولی تا⁷⁴ کند سیرِ صفات
ذاتِ خود را یک تجلّی کرد ذات

نور او از فیضِ اقدس شد بدید
باز چون فیضِ مقدّس را رسید

مهر او آمد چو بر اوج شهود
ذرّهای مُمکنات⁷⁵ از وی نمود

چون شد آن نورِ خدا مرآتِ ذات
گشت آدم مُجمَلِ این کائنات

مبدأ سرِ جُمله موجودات اوست
⁷⁶منشأ ایجاد و مصنوعات اوست

قدرِ او را گر شناسی⁷⁷ یاد آر
از دل و جان کن صلوة بی شُمار

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجری الانهائُرُ و ماهَبِّ الصَّبَا

73 D: 20b; E: 47a; H: 22b.

74 H: کنید

75 H: ز

76 H: منشار

77 H: بار

رغائبیه⁷⁸

آمنه شد خاصِ عبد الله را
شد قرآنِ سعدینِ مهر و ماهرا

بود شامِ جمعه و ماهِ رجب
رحمِ ما در را⁷⁹ رسید از صُلبِ آب

نور او تا از خلیل آمد بدید
رفته رفته تا به عبد الله رسید

برقِ آن نورِ سعادت تا بداشت
بر جبینِ آمنه ناگه گُماشت

عالم از انوارِ آن شب سیر شد
رویِ غیر از شکِ جوی⁸⁰ سیر شد

آن شب پر نورِ رغبت جمع شد
⁸¹تا رغائب نام و زیبِ سمع شد

سَلِّمُوا صَلِّوْا عَلٰی بَدْرِ الدَّجَا
ماجری الانهازُ و ماهَبِّ الصَّبَا

78 D: 20b; E: 47b; H: 22b.

79 D: مسید, E: مسید, H: مسید

80 E: شیر

81 E: نا, H: نا

مَوْلِدِ شَرِيفِ⁸²

چون شرف بخشید بر مهد وجود
نور حق از سوی هستی رو نمود

طاق کسری سجده تعظیم کرد
آن امام دین را تکریم کرد

پنج نوبت زد ز برج حصن دین
پُر شد از آواز وحدت ما و طین

چار ارکانش ز بُنیانش جلی
شد ابوبکر و عمر⁸³ عثمان علی

شد "لَعْمَرُک" تاج و "الْوَلَاک" شِ ردا
خاتمِ او نامِ ختمِ انبیا

باعثِ ایجادِ مصنوعاتِ اوست
منشاءِ سرِ جملهِ موجوداتِ اوست

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجری الانهَارُ و ماهَبِّ الصَّبَا

82 E: مولود, İ: مولود. D: 21a; E: 47b; H: 23a.

83 E: و; H: و

مِعْرَاجِيَّهٖ⁸⁴

چون دم بعش رسید و⁸⁵ گشت تام
اربعین⁸⁶ میم احمد شد تمام

جذبۀ عشقِ خدا بر⁸⁷ حد رسید
آمد عقل کُل بتشریف و نُوید

گفت⁸⁸ دعوت کرد ای خیر الانام
حق ترا بر روضۀ دارُالسَّلام

کرد عزمِ لَامکان آن نورِ ذات
شد بصر عین بصیرت در صفات

چون گُذشت آن شمسِ دین از نه فلک
گُفت جبریل از پشش "الله معک"

"قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى" را رسید
بی تکلفِ حضرتِ حق را بدید

سَلِّمُوا عَلَيَّ بِدَرِّ الدُّجَا
ماجرى الانهَارُ و ماهِبِّ الصَّبَا

84 D: 21a; E: 48a; H: 23b.

85 D: و تامگشت

86 H: سیم

87 D: حد

88 H: دعوت

مُشَاهَدَه⁸⁹

آن سپه سالارِ خیلِ انبیا
یکه تازی کرد بر اوجِ علا

سر "ما اوحی" بر او شد آشکار
گشت با اسرارِ وحدت کامکار

هم فرو میرفت از کثرتِ عدد
ماند از هستی همان باقی احد

در حر مگاهِ بقا⁹⁰ بی سعی و مشق
جمع⁹¹ گشتنده عاشق و معشوق و عشق

از حدودِ آن بزمر را آهی نه بود
او مشاهده بود با چشمِ شهود

خواست از حقِّ اُمَّتانی ناتوان
شد شفاعتخواه کارِ افتاده گان

سَلِّمُوا صَلِّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجری الانهازُ و ماهبِ الصِّبَا

89 D: 21b; E: 48a; H: 23b.

90 H: بقای معی

91 E: گشتند ; H: گشتند

92 عَوَدَتِ مِعْرَاجِيَّه

آمد آن شب باز بر رُوی زمین
آن جنابِ رحمةً للعالمین

چون بعزت میرسید از سوی عرش
پر شد از انواعِ رحمتِ رُوی فرش

کرد امرِ دین و دعوت را تمام
سیر شد نعمتِ حق خاص⁹⁴ و عام

کرد تلقینِ حقیقت بر خَوَاص
داشت خاصان از حقایق⁹⁵ اختصاص

شد وزیرانش از آن دولت خبیر
همچو شمع از پرتو مهرِ مُنیر

ای طلبکارانِ عزِّ سرمدی
عاشقِ نورِ جمالِ احمدی

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهارُ و ماهبِ الصِّبَا

92 D: 22a; E: 48b; H: 24a.

93 E: آن, H: آن

94 E: خاص عام, H: خاص عام

95 H: اختصا

شِبِّ مِعْرَاجِيَّهٖ⁹⁶

زیر و بالا داشت از وی ایتهاج
خاکِ نعلینش شده بر عرش تاج

آن شب آمد قدرِ شبهارا گواه
عالم آن شب پر شد از نورِ سیاه

بی سبب او را نه نامِ شام بود
نفخهٔ جنتِ مشامش⁹⁷ تام بود

آن سیاه شب سوادِ چشمِ حور
با⁹⁸ که جوشید از لطافت عین نور

آن شبِ معراجِ فخرِ انبیاست
در ثنائش هر چه میگوی رواست

گر همی خواهی تو روزِ روشنی
از سیه روزی سلامت گشتنی

سَلِّمُوا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهائز و ماهب الصِّبا

96 D: 22a; E: 48b; H: 24a.

97 E: نام

98 E: نه

اِرْتِحَال⁹⁹

بعد اتمام مهام امرِ دین
کرد عزمِ عالمِ حقِّ الیقین

جای قطبیت بحکمِ مُصطفَا
خاص شد¹⁰⁰ بر چار یار¹⁰¹ با صفا

کرد هر یک صدق و عدلش را قیام
با حیا و حلم میگشتند تام

پس ز چار ارکانِ دینِ احمدی
شد بنای او¹⁰² متین و سرمدی

چون رسیدند عالمین و عاملین
آمد آن دولت حسن¹⁰³ را با حسین

نورِ چشمانِ رسولِ مجتبی
یعنی سبطینِ جنابِ مصطفی

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرای الانهازُ و ماهبِ الصِّبَا

99 D: 22b; E: 49a; H: 24b.

100 H: پر

101 E: یار صفا H: یار صفا

102 H: منین

103 H: حسن ابا حین

سِبْطَيْنِ مُكْرَمَيْنِ¹⁰⁴

آن دو شاخ¹⁰⁵ گلبن و حدت نما
حاصلِ باغِ علیِ مُرتضا

آن شهیدانِ فضاءِ کربلا
نقدِ جانِ اولیا و انبیا

گوشوار¹⁰⁶ زینتِ عرشِ مجید
گوهرِ تاجِ سداد¹⁰⁷ بابِ دید

دولتِ دنیا ز دل می تاختند¹⁰⁸
جیفه¹⁰⁹ را پیشِ سگان انداختند¹¹⁰

ای جگرخونانِ حبِّ خانه دان
دائما گوید از جان و جنان

صد درود صد صلوة و صد سلام
بر روان¹¹¹ آل و اصحابش مُدام

سَلِّمُوا صَلُّوا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهار و ماهب الصبا

104 D: 22b; E: 49a; H: 25a.

105 H: گلبن

106 H: گوش آر:

107 H: قاج سرار:

108 E: تاختند: آ، تاختند:

109 H: واپیش

110 E: انداختند: H، انداختند:

111 H: دوان

خُلَفَايَ أَقْطَاب¹¹²

چون ثلثینِ خلافت شد تمام
خلق را از قطبِ امت شد امام

شرعِ او را هر یکی شد رازدان
از رموزِ آن جهان و این جهان

امرِ دین را از سرِ فرمان بری
شد به ایشان خاصِ تاجِ سروری

یا ربِّ از آثارِ فیضِ اولیا
حالتی بخشا عنایت کن مرا

از می وحدت مرا فیضی رسان
تا رود از چشمِ ما جان و جهان

عاشقان را ده ضمیری ارشدی
از صفای نورِ ذاتِ احمدی

سَلِّمُوا صَلَّوْا عَلٰی بَدْرِ الدُّجَا
ماجرى الانهَارُ و ماهِبِّ الصَّبَا

113 اِلْاِسْتِغَاثَه

ای خداوندِ قدیم و بی زوال
بی¹¹⁴ زوال و بی نظیر و بی مثال

ما همه فانی و باقی بس تویی
خالق و هم رازقِ هر کس تویی

مرغ و ماهی را تویی روزی رسان
در دلِ عاشق تویی سوزی رسان

فارغ از جوهرِ عَرَضِ باری تویی
از شبیه و از نظیر عاری تویی

عالم از نور و جودت کامکار
شد عدم از فیضِ جودت آشکار

بندۀ درگاهِ تو شاه و گدا
مُلکِ هستی را تویی فرمانروا

امرِ تو هرگز نمی¹¹⁵ یابد خَلَل
ای تو شاهی لا یزال و لم یزل

113 D: 23b; E: 49b; H: 25b.

114 E: وزیر; H: وزیر

115 E: باید; H: باید

کیف¹¹⁶ و کم در وصف ذاتِ ناز و آست

هر چه گوئیم از تو عینِ ماسواست

و صفِ پاکت را نمی شاید زبان

بهر¹¹⁷ تعریفِ نه گنجِ این و آن

خود بدانی ذاتِ پاکِ خویش را

آن نه باشد عقلِ پُر تشویش را

جز محمّد ذاتِ پاکت کس ندید

سِرِّ وحدتِ غیر از¹¹⁸ و نآمد پدید

ای ز تعریف و بیانِ عاری خدا

کی توانِ و صفِ تو کردنِ ماسوا

عاجز انیم و حقیر و ناتوان

لیک¹¹⁹ بودیم از شمارِ امتان

ملجاء ما دامنِ محبوبِ توست

مصطفی و مُجتبی مرغوبِ توست

هر چه می کردیم ما محضِ خطاست

هر چه از تو میرسد عینِ عطاست

116 E: کیف کم, H: کیف کم :

117 H: تعریف

118 Burası üç metinde de “واز” şeklindedir.

119 H: بودنیم

آنکه آید از ظلوم و از جهول
از چه رو شایسته کردد بر قبول

عاشقان مشتاق دیدار تُواند
فارغان¹²⁰ بی کَیْفِ سَرِشَارِ تُواند

بندگان را فیضِ ناگاهی بده
هم ز گمراهی دل آگاهی بده

¹²¹الإِشْتِشْفَاعِ

یا رسول الله مَدَدْ كُنْ الْمَدَدُ
از تو آید آنچه اُمَّت را رسد

ای تو خورشیدی و ما ذراتِ تو
قطره های بحرِ نورِ ذاتِ تو

کَیْ تُواند قطره از یمِ دُور شد
ما مگر از دامت مهجور شد

ما ز در گاهت کُجا آریم بار
یا بَقَرُما ما کُجا زاریم زار

ما نمیدادیم جُز تو رهبری
همچو تو اُمَّت رو آ پیغمبری

120 H: فارغان

121 D: 24a; E: 50a; H: 26a.

عاصیانیم و تباه¹²² کاریم ما
مُجْرِمَانِ رُوسِیَهِ خَوَارِیْمِ مَا

یَا شَفِیْعُ الْمُذْنِبِیْنَ اُمَّتَانِ
دَسْتِغِیْرُ اُمَّتَانِ نَاتَوَانِ

رَحْمِ كُنْ بِرِ حَالِ مَا نَفْسِ عُنُوْدِ
دَر هَوَاِیْشِ اِخْتِیَارِ مَا رُبُوْدِ

چون شود محشرِ شفاعتِ كُنْ مَرَا
از سَرِّ اِحْسَانِ عَنایتِ كُنْ مَرَا

وَر نَه حَالِ مَا تَبَاهَسْتِ وَ تَبَاهِ
حَاصِلِی مَا نِیْسْتِ جُزْ جُرْمِ وَ كُغْنَاهِ

حَا شَالِلَه اِی رَسُوْلِ كِبْرِیَا
از دَرْتِ مَا یُوْسِ كِرْدَانِی مَرَا

از میانِ آن گروهِ عاجزان
كَمْتَر از مَوْر¹²³ عَارِفِ بِي قَدْرِ وَ شَانِ

پس غَرِیْقِ جُرْمِ عَصِیَانِ بُوْدَه اَسْتِ
جُرْمِ عَصِیَانِ تُوْدَه تُوْدَه بُوْدَه اَسْتِ

122 E: تبیه; H: تبیه

123 H: عارق

دارد اُمیدِ شفاعت آن فقیر
یا حییَبَ اللّٰه مَکُنْ بى دَسْتِگیر

شد وُجودتِ رحمةً للعالمین
یک نِگاهی کُن بر آن زار و حَزین

باد¹²⁴ از صد صلوة و صد سلام
بر روان پاکت ای خیرُالْأَنام

از دُرُودِ بى عددِ بادا هَمین
شاد رُوحِ آل و اصحابِ کُزین

چون رسید ای عاشقان ختمِ کلام
ما بَکُویِمِ الصَّلوةِ وَالسَّلَام

هر که خَواند یا نَویسد یا شَنید
رحمتت یا رَبِّ مَکُنْ او را بَعید

شد بِحَمْدِ لَهِ تمام این سانحه
روح پاکِ مصطفی را فاتحه¹²⁵

124 H: اما

125 E: 50b; ۱۱۹۰, H: 27a; 1208.

Regâibiyye Başlangıcı

İsmi ile başladım Yüce Zât'ın
İsmi, sıfatı özünde toplayan
Nihayetsiz şükür sonsuz teşekkür
Vâhid ve Ehad hazretleridir
Öyle bir Kâdir'dir emriyle kamış
Var nakşını yok kâğıdına yazmış
Sadece ismi bile sikke basar
Varlık parası O'ndan kıymet alır
Yüce isminden ilim değer buldu
Felekler hareket, yer rahat buldu
Gizli hazineden lütuftan var ettiği
Aşikâr Muhammed özü cevherini
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Na't-ı Şerîf

Resuller övüncü Muhammed oldu
O önce ve sonranın seçkini oldu
Zât hazinesi büyüğü kilidini açıcı
Esmâ ve sıfat sırları muhafızı
Şeref burcunun tutuşmuş yıldızı
Şeref hokkasının yekta incisi
Cemal aynasının dudu dillisi
Kemal bağının hoş ses bülbülü
Cömert eli Hak dine temel attı
Küfür, zulmet kubbesi yıkıldı gitti
Âlemlerin rahmeti Hak'tan geldi
Ümmetin rehberi, asi şefiği
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Birinci Yaratılış

İlk yaratılış ki çokluk değildir
Vahdet şarabının sarhoşluğudur
Varlık bezminde sâkî ayağından
Âlem kadehi doldu “kün” şarabından
O saf ve halis şarap tortusuzdur
Vahdet küpünden dolar, kalp camıdır
İlk kadeh ki o Vahdet'ten erişti
Hazret-i Ahmed el uzattı içti
Onun özü ulu Zat'a ayna oldu
Gören ve görünen hem ayna oldu
Kim onun kadehinden neşe isterse
İsmi ni ağzından hiç düşürmeye
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

İlk Zuhur

Mevlâ sıfatını görmek istedi
Kendi Zâtı Bir'i tecelli etti
Nuru kutsî feyzden oldu aşikâr
Böylece başladı o kutlu sudur
Keremi âlem ucuna yakınlaştı
Kâinat zerresi ondan olageldi
Tanrı nuru, olduğunda aynası
Oldu âdem kâinat muhtasarı
Bütün varlık sırrının başı odur
O; yaratış, yaratılmış pınarıdır
Değerini eğer bilirsen söyle
Gönülden sayısız salâvat yolla
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Regâibiyye

Âmine Abdullah'a mahrem oldu
Gün ve ay, iki kutlu¹²⁶ birlik oldu
Receb ayı, cuma gecesi idi
Soy suyu rahm-i madere erişti
Onun nuru Halil'den yüz gösterdi
Gele gele Abdullah'a dek erdi
Saadet nuru yaldırımı tuttu
Âmine alnına hemen kuruldu
Âlem o gecenin nurundan doydu
Karanlığın yüzü şekten kurtuldu
O gece nur armağanıyla doldu
Ve adı regâib, kulağa küpe oldu
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Mevlid-i Şerîf

O, vücut beşiğine şan şeref verdi
Hakk'ın nuru varlıktan yüz gösterdi
Kısra kubbesi tazim secdesi etti
O din imamını hemen yüceltti
Din kalesinden beş nevbet vuruldu
Suyla toprak Vahdet sesiyle doldu
Dört direği o binanın bellidir
Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali'dir
“Le-‘amruke” tacı “lev-lâk” hırkası
Onun mührü, nebiler sonuncusu

126 Sa'deyn Zühre (Venüs) ve Müşteri'dir (Jüpiter). Bu iki gezegen müneccimlerce uğurlu sayılır.
<http://lugatim.com/s/SAD>.

Yaratılan yaratılma sebebi o
Bütün yaratılanın kaynağı o
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Miraciye

Vazife zamanı geldiğinde tam oldu
Ahmed'in mimi, kırkı tamam oldu
Allah aşkı cezbesi hadde erdi
İlk Akıl teşrife, müjdeye geldi
Yaratılmışın en hayırlısı dedi
Hak seni Dâru's-selâm'a istetti
Onun nuru la-mekâna yol tuttu
Vasıfta gönül, gözün aynısı oldu
Din güneşi dokuz göğü geçtiği an
Cibril "Allâh ma'ak" dedi ardından
"Kâbe kavseyni ev ednâ"ya erişti
Hazret-i Hakk'ı usuldan seyretti
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Müşâhede

O enbiya taburu kumandanı
Alâ üstünde süren tek Burak'ı
"Mâ evhâ"nın sırrı onda âyân oldu
Vahdetin sırlarıyla ikbal buldu
Hem çokluk âleminden geçmiş idi
Baki, Ehad vardan sırf kalmış idi

Çalışmadan nihayetsiz haremghâta
Âşık, mâşuk, aşk gelmişti bir araya
O bezme varlıktan bir yol yoktu
O şehadet gözü ile şahit oldu
Hak'tan fakir ümmet için istedi
Düşkünler işine oldu şefaatçi
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Miracdan Dönüş

O gece yeryüzüne geri geldi
Âlemlere rahmet olan o âlî
Arş yanından izzetle erdiğinde
Yeryüzü doldu rahmetin çeşidiyle
Dinin emir, davetini tamamladı
Herkes Hakk'ın nimetlerine kandı
Hakikat talimini havâsa etti
Seçkinler hakikatten behrelendi
Saadetten haberdardı vezirleri
Işığından güneşi bildikleri gibi
Ey Allah'ın ululuk talipleri
Ahmed'in güzelliği âşıkları
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Mirac Gecesi

Yer ve gök ondan sevinç duydu
Nalını toprağı arşa taç oldu
Geceler değerine şahitti o gece
Âlem doldu kara nurdan o gece
Bî-sebep o akşamın adı o olmadı
Onun cennet koku esintisi tamdı
O siyah gece, huri gözü karası
Letâfetten nur gözesi kaynadı
Mirac ki nebilerin kıvancıdır
Methi için ne der isen yaraşır
Eğer aydınlık bir gün ister isen
Kara günde esenliği istersen
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Vefat

Dinin emri tamamlandıktan sonra
Çıktı hakka'l-yakîn âlemine yola
Mustafa hükmüyle kutup makamı
Sadık dört dosta özğü kılındı
Hak ve adaletine vefa gösterdiler
Edepte ve sabırda kâmileştiler
Ahmed'in dini dört direktten sonra
Dayanıklı ve sonsuz oldu o bina
Tâ iki âlim ve âmile erişti
O kut Hasan ile Hüseyin'e geldi
Muhammed'in iki gözünün ferî
Yani Mustafa'nın Hasan ve Hüseyin'i
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Muhterem Sıbteyn (Hz. Hasan ve Hüseyin)

O vahdet alâmeti gülün iki dalı
Aliyyu'l-Murtaza bağı hâsılı
O Kerbelâ ovasının şehitleri
Evliya, enbiyanın ciğer-pâresi
Arş-ı mecidin nakışlı küpesi
Rüyet kapısı, hak tacı incisi
Dünya rahatını kalpten çıkardılar
Leş dünyayı köpeklere attılar
Ey ciğeri dağlılar Âl'in aşkıyla
Can u dilden deyiverin daim
Yüz merhaba ve yüz salat u selam
Âl ü ashabının ruhuna daim
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Kutupların Halifeleri

Hilafet yazısı tamam oldu
Ümmet velisi halka imam oldu
Her birisi dinine oldu mahrem
Ahiret ve dünya nişanlarından
Dinin işine başından uydular
Reislik tacına hem has oldular
Rabb'im! Feyzi izlerinden evliya
Bir hal bahşet, ihsanını ver bana
Bana vahdet şarabından feyiz varsın
Keza gözümüzden can, cihan gitsin
Âşıklara büyük bir gönül versen
Muhammedî nurun aydınlığından
Salât ve selam olsun zifirdeki aya
Sabâ estikçe ve ırmaklar aktıkça

Yardım Talebi/Medet

Ey Allah'ım Kadîm ve Zevâlsizsin
Zevâlsiz, Benzersiz ve Emsalsizsin
Biz faniyiz ve yalnız Sen bakisin
Herkesi yaratan ve besleyensin
Kuş ve balığa ögünü yetiştiren
Âşık gönlündeki ateşi tutuşturan
Cevher, arazdan âlî; Bârî Sen'sin
Misilden ve nazirden beri olan Sen'sin
Varlık ve nurundan âlem kâm almış
Kereminden yokluk varlığa çıkmış
Ulu küçük dergâhının kulları
Sen'sin varlık âleminin sultanı
Senin emrin şüphesiz hâlel bulmaz
Öyle bir Şah'sın ki asla zeval bulmaz
Nice ve nite Zât'ına yaraşmaz
Her ne der isek diyelim bitmez
Yüce vasfına dil layık olmaz
Tarifin o veya buna sığışmaz
Sen ulu Zât'ını kendin bilirsin
Sersem akıl onu nasıl bilebilsin
Muhammed'den başka, rüyet görmedi
Vahdet sırrı gayrıda görünmedi
Ey tarif ve sözden yüce Allah'ım
Sen'den özge vasfını kim ağza alsın
Acizleriz, değersiz ve kudretsiz
Ve lakin kullarından sayılırız
Sığınacak yer, sevdiğin eteğidir
Mustafa ve mücteba makbulüdür

Her ne ettiyse ibaret hatadan
Sen'den ne gelirse lütuf tamamen
O ki zalim ve cahilden gelmiştir
Ne şekilde kabule şayan olur
Âşıklar ruyetinin müstakıdır
Nihayetsiz denli mesrurlarıdır
Kullarına ansızın feyiz lütfet
Gönül şaşmasından hem haberdar et

Şefaât Dileme

Ya Resulullah yardım et medet
Senden gelir ümmete tüm inayet
Sen ki bir güneşsin bizse zerreler
Zatının nur denzinde damlalar
Damla denizden nasıl olur ırak
Nasıl eteğinden düşeriz uzak
Yükü dergâhından nere taşıyalım
Ya emir ver nerede ağlayalım
Senden gayrıyı önder tanımadık
Peygambersin ki ümmetliğe layık
Asileriz ve harap olmuşuz biz
Yüzü kara mücrim eşekleriz biz
Ey günahkâr ümmete şefaâtçi
Düşkün ümmetinin tutan elini
Merhamet et inatçı nefsimize
İrademiz uçtu gitti isteklerinde
Mahşer vaktinde şefaât et bana
Lütfun sırrından inayet et bana
Halimiz mahv u perişan değilse de
Hata, günahdan başka elimizdeki ne

Ey büyük peygamber! Mümkün mü ki
Kapından döndüresin ümitsiz beni
O acizler topluluğu arasından
Daha az bilge ve değersiz karıncadan
Hata, isyana batmış halde idi
Hata, isyan üst üste binmiş idi
Fakir şefaât ümidi beslemekte
Allah'ın sevgilisi el vermezlik etme
Varlığın rahmet oldu âlemlere
Bakıversen o inleme vaktinde
Yüz dua yüz selam olsun ruhuna
Yaratılmışın en hayırlısına
Sayısız selamdan her dâim olsun
Seçkin aşap, âlin ruhu şad olsun
Sözün sonuna gelindi muhibbân
Biz de diyelim es-salâtu ve's-selâm
Her kim ki okusa, yazsa ya dinlese
Ya Rabb! Rahmetini ondan esirgeme
Şükür Allah'a tamamlandı bu kıssa
Mustafa'nın pak ruhuna Fatiha

